

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 413-442, ELAZIĞ-2006

BAĞIMSIZLIK SONRASI ÖZBEKİSTAN VE DIŞ POLİTİKASI

Uzbekistan and Its Foreign Politics After Independence

Timuçin KODAMAN

*Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta.*

Haktan BİRSEL

*Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta.*

ÖZET

Soğuk savaş dönemi boyunca bütün dünyaya kapalı olarak kalan Türkistan, SSCB'nin dağılması ile beraber zengin doğal kaynakları ve beş yeni Türk Cumhuriyeti ile kapılarını dünyaya açmış ve ödüllü dünya hakimiyeti olan Yeni Büyük Oyunu başlatmıştır. Yeni Cumhuriyetlerin içinde ise Özbekistan'ın ayrı bir yeri vardır. 26.5 milyonluk homojen nüfusu komşu Cumhuriyetlerde bulunan azımsanamayacak miktardaki Özbek azınlığı ve zengin ekonomik kaynaklarının verdiği avantajı iyi değerlendiren Özbekistan devlet başkanı Kerimov, otoriter yönetimi ile Özbekistan'ı kısa sürede kendi başına yeterli bir ülke haline dönüştürürken, Rusya Federasyonu'nun baskıcı taleplerini zaman zaman ABD desteği ile bertaraf etmeye çalışmış ve Türkistan hakimiyetini ana hedef olarak ortaya koymuştur. Türkistan'da özellikle 11 Eylül 2001 sonrası büyük mücadele veren Rusya Federasyonu ve ABD için Özbekistan'ın kontrol edilmesi büyük önem taşımaktadır.

ABSTRACT

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, ABD, GUUAM, Şangay İşbirliği Örgütü.

Turkistan that remained closed to the world during the whole cold war opened its gates with its rich natural resources and 5 new Turkish Republics after the dispersion of USSR and started the New Great Game which the price is the domination of the world. Inside the new republics Uzbekistan has an unique place. Kerimov, the president of Uzbekistan, with his authoritarian management used the advantages of his country i.e. 26.5 million of homogenous population, great amount of Uzbek minority on nearby countries and rich economical resources and changed the country to a self dependent one but faced the threats of Russian Federation time to time nevertheless overcame this influence with the support of USA and showed the domination of Turkistan as the major target.

Russian Federation and United States of America struggling each other especially after the 11th of September, 2001 have given a great importance on taking the control of Uzbekistan on Turkistan.

Key Words: Turkistan, Uzbekistan, Russian Federation, United States of America, GUUAM, Organization of Shangay Cooperation.

Giriş

Cengiz Han ile Türkistan'a giren ve sonrasında Timur ile Maverâünnehir (Aral Gölü'nden Fergana Vadisi'nin doğusuna kadar uzanan ve Siriderya ile Amuderya nehirleri arasında kalan geniş coğrafya) bölgesinde hakimiyet kuran Özbekler,1552'de başlayan Rus hakimiyetinden, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılıncaya kadar, Türkistan'da, Ruslar tarafından potansiyel bir tehdit olarak görülmüşlerdir. Bu nedenle de, sürekli olarak kontrol altında tutulmaya çalışılmış ve müstakil bir güce dönüşmeleri engellenmiştir. Fakat, Özbekler, SSCB dağılmasından sonra, kendi Cumhuriyetlerini ilan etmelerini müteakip, kısa bir süre içerisinde, Türkistan'ın parlayan yıldızı¹ olmuşlardır.

1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesini takiben Özbekistan, büyük ve homojen nüfusunun, önemli yer altı ve yer üstü zenginliklerinin vermiş olduğu güç ile, Türkistan hakimiyetinde etkili bir oyuncu olmaya aday potansiyel bir jeopolitik güce dönüşmüştür. SSCB 'nin ardından Yeni Büyük Oyun'un çok yönlü hakimiyet mücadelesinde konumlarını sağlamlaştırmaya çalışan Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), kısa bir süre sonra hakimiyet mücadelesinde üstünlüğü ele geçirmeye giden yolun Özbekistan ile güçlü bir işbirliğinden geçtiğini anlamışlardır. Daha 1991 yılında bu durumun farkında olan Özbekistan lideri İslam Kerimov ise, ülke bağımsızlığını ön planda tutan politikalar geliştirirken, Rusya Federasyonu'nun baskıcı politikalarına karşı direnebilme çarelerini, ABD ile işbirliğini geliştirmeye yönelik formüllerde aramış, zaman zaman da ABD yanında Rusya Federasyonu'na karşı cephe almaktan çekinmemiştir. 2001 yılının 11 Eylül'ünde de ABD' de meydana gelen terör saldırıları Özbekistan'a ABD ile "Stratejik Ortaklık" seviyesinde işbirliği imkanı sağlarken, ABD'ye de Türkistan'a haklı ve meşru sebeplerle yerleşme imkanı tanımıştır. Günümüzde ise SOROS vakfına ait açık toplum örgütlerinin, Özbekistan'da Kerimov rejimine karşı başlattığı faaliyetler sonucunda Özbekistan yönetimi tarafından bu vakıfların kapatılmasına bağlı olarak ABD- Özbekistan işbirliği zedelenmiş ve Rusya Federasyonu- Özbekistan arasındaki yakınlaşma ön plana çıkmıştır. Önümüzdeki günlerde Türkistan jeopolitiğinde meydana gelebilecek gelişmelerde Özbekistan birinci derecede etkili olabilecek bir ülke konumundadır. Bu nedenle her yönü ile Özbekistan'ın bilinmesi ve değerlendirmelerin bu çerçevede yapılması çok önem taşımaktadır.

¹Vicken, CHETERIAN, "L'etoile Montante Ouzbeke", *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.fr/Novembre 2001.>, (10 Şubat 2005).

Özbekistan'ın Coğrafi Konumu

Coğrafi konumu itibari ile Türkistan'ın ortasında yer alan Özbekistan, Türkistan'ın güneyinde bulunan Amuderya ve kuzeyinde bulunan Siriderya nehirleri arasında uzanan toprakların büyük kısmını kapsar.²Türkistan'ın ortasında yer alan Özbekistan'ın komşuları; Kuzey – Kuzey doğusunda Kazakistan ve Kırgızistan, güney doğusunda Tacikistan, güneyinde Afganistan ve güney batısında yer alan Türkmenistan'dır.³ Üzerinde yerleşik hayatın olmadığı çöllere sahip Kazakistan'dan küçük olmasına rağmen 447.400km² lik, Fransa'nın 9/10'u oranındaki yüzölçümü ile Özbekistan, Türkistan'ın en kalabalık ve en homojen nüfus özelliğine sahip ülkesidir.⁴ Özbekistan iklimi, sert ve karasaldir. Kışın ortalama sıcaklık -10, -15 derece civarındayken, yaz aylarında gündüz sıcaklık 40 dereceye ulaşmaktadır. Özbekistan topraklarının %20'sini düz ve kurak batı kesimi oluşturur. Kuzey batı bölgesi çöl ve ovalıktır. Taşkent ve Andican bölgesi ülkenin doğusundadır. Bu bölge "Tanrı Dağları"nın başlangıç noktasıdır. Ülkenin kuzeyinde "Üstyurt" düzlükleri, güneyinde "Kızılkum" çölü uzanmaktadır. "Aral Gölü" nün güney kısmı, Özbekistan sınırları içerisinde kalmaktadır.⁵

Demografik Yapı

Özbekistan'ın toplam nüfusu, 2004 verilerine göre, 26.410.416'dır.⁶ Ülkenin nüfus yoğunluğu km² başına 50.4 kişidir.⁷ Eski SSCB içerisinde, Rus ve Ukraynalılardan sonra en büyük üçüncü ulus, Özbeklerdir. Özbekistan'da nüfusun ana unsurlarının, genel nüfus içerisindeki dağılımları; %75 Özbek, %10 Tatar, %6 Rus, %5 Tacik, %4 Kazak, şeklindedir.⁸ Özbekistan, %2.7'lik nüfus artışı hızı ile, Tacikistan'dan sonra, BDT'nin en hızlı çoğalan nüfusuna sahiptir.

Ülkenin başkenti olan Taşkent, 2.5 milyon nüfusu ile, Türkistan'ın en büyük metropolüdür. Ülke nüfusunun %40'ı şehirlerde, %60'ı, kırsal kesimde yerleşiktir.⁹ Türkistan'ın en kalabalık nüfusuna sahip Özbekistan, diğer Türkistan Cumhuriyetlerine göre daha homojen bir yapıya sahiptir. Ayrıca, genel nüfusun sadece yüzde altısını teşkil

² Nilüfer, AVCI, "Özbekistan'ın Dünü ve Bugününde Siyasi ve Ekonomik Oluşumlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Temmuz – Ağustos 1997, Yıl. 3., s. 1289.

³ Işıl, ÖZEROL, "Özbekistan Ülke Bilgileri", Haziran 2004, <http://www.tika.gov.tr/ülkeler>, (10 Şubat 2005)

⁴ S., Frederic, STARR, "Avrasya'da İstikrarın Sağlanması", *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, s. 136.

⁵ B. Zakir AVŞAR, FURRUH, SOLAK, *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yayınları, İstanbul, Şubat 1998, İkinci Baskı, s. 168.

⁶ 0-14 yaş, %34.1 (erkek, 4.583.228, bayan, 4.418.003), 15-64 yaş, %61.1 (erkek, 7.990.233, bayan, 8.157.136) 65 yaş ve üzeri, %4.8, (erkek, 513.434, bayan, 748.382), ÖZEROL, *a.g.e.*, s. 13.

⁷ *a.g.e.*, s. 17.

⁸ *a.g.e.*, s. 22.

⁹ AVŞAR, SOLAK, *a.g.e.*, s. 170.

eden Ruslar, diğer Cumhuriyetlerdeki kadar etkin olamamaktadır.¹⁰ Bu durum da, Özbekistan'a iç ve dış işleri ile bölgesel güç mücadelesi içerisinde, çok büyük bir inisiyatif sağlamaktadır. Özbek nüfusunun gücü, 1994 Aralık seçimlerinde görülmüştür. Seçim sonucunda teşkil edilen, "Ali Meclis" te milletvekillerinin %85'i Özbeklerden oluşmuştur. (1990 seçimlerinde ise bu rakam %77 idi) Bu rakam, Özbeklerin ülke nüfusundaki oranından da yüksektir.¹¹

Ayrıca, Türkistan Cumhuriyetlerinin de nüfus yapıları incelendiğinde, diğer Cumhuriyetler de yaşayan Özbeklerin, ülkenin nüfuslarına göre oranlarının düşük olmadığı görülmektedir. (Kırgızistan'da %14.4, Tacikistan'da %25) Afganistan'da yaşayan Özbeklerin de 1.5 milyonluk nüfusu, küçümsenmeyecek bir miktar olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer ülkelerde yaşayan Özbek nüfusu, bu ülkelerin politik yaşamında aktif bir konuma sahiptir.¹² Özbekler bu nüfus özelliği ile, Türkistan nüfusunun % 46'sını oluşturmaktadır.¹³ Özbekistan'ın Türkistan Cumhuriyetlerindeki nüfus oranlarını gösteren ve 2004 yılı verilerine dayanan çizelge aşağıda sunulmuştur.

ÜLKE	TOPLAM NÜFUS	AZINLIK NÜFUS ORANLARI									
		Özbek	Kazak	Kırgız	Tacik	Türkmen	Tatar	Rus	Ukrayna	Alman	Diğer
ÖZBEKİSTAN ¹⁴	26.410.416	%75	%4		%5		%10	%6			
TÜRKMENİSTAN ¹⁵	6.070.000	%2				%94.7		%1.8			%1.5
KAZAKİSTAN ¹⁶	16.500.000		%52.2					%28.2	%5.1	%3.6	%10.9
KIRGIZİSTAN ¹⁷	7.050.000	%14.6		%61.2				%14.9	%1.5		%7.8
TACİKİSTAN ¹⁸	6.570.000	%25			%64.9			%3.5			%6.6

¹⁰ STARR, a.g.m., s. 137.

¹¹ Oliver, ROY, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal edilişi*, Metis Yayınları, Mart 2000, İstanbul, s. 240.

¹² STARR, a.g.m., s. 138.

¹³ Gökçen, EKİCİ, "Özbekistan-ABD ilişkilerinde Soros Faktörü", *Stratejik Analiz*, Ekim 2004, Cilt. 5, Sayı. 54, s. 79.

¹⁴ Işıl, ÖZEROL, "Özbekistan Ülke Bilgileri", Haziran 2004, <http://www.tika.gov.tr/ülkeler>, (10 Şubat 2005)

¹⁵ "Türkmenistan Ülke Profili", www.tika.gov.tr/ülke-profil.asp, (10 Şubat 2005)

¹⁶ "Kazakistan Dosyası", *Avrasya Bülteni*, Aralık 2004, Sayı.29, s. 10.

¹⁷ Selda, ÖZDENÖĞLU, "Kırgızistan Ülke Bilgileri", <http://www.tika.gov.tr/ülke-profil.asp>, (10 Şubat 2005)

¹⁸ <http://www.geocities.com/allnetweb/tacikistan.htm>, (10 Şubat 2005)

SSCB Sonrası Özbekistan Cumhuriyeti

1 Kasım 1990 tarihinde, Özbekistan Yüksek Sovyeti, aldığı bir kararla, Bakanlar Kurulunu lağvetmiş. hükümet fonksiyonları, İslam Kerimov'a bağlı bir kabineye geçmiştir. 20 Haziran 1990 tarihinde egemenliğini ilan eden Özbekistan, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını duyurmuş, 29 Aralık 1991'de yapılan referandum ile bağımsızlığı onaylanmıştır. 31 Ağustos 1991 tarihinde, SSCB'nin Özbekistan'ın bildirisini kabul etmesiyle, "Özbekistan Cumhuriyeti" doğmuştur.¹⁹

8 Aralık 1992 tarihinde, Özbekistan, Türkmenistan'dan sonra, bağımsızlığın ardından anayasasını kabul eden ikinci Türkistan ülkesi olmuştur. Kabul edilen anayasa; başkanın yetkilerinin artırılması, kendisine direkt olarak bağlı olan bölge valilerini atama hakkını vermesi nedeniyle, muhalefet tarafından, sürekli eleştirilmiştir. İstikrar ve ekonomik kalkınmanın demokratikleşmeden önce geldiği Özbekistan'da otoriter bir rejimin varlığı nedeniyle gerçek muhalefet hareketlerine izin verilmemekte ve baskının yoğunluğu hissedilmektedir.²⁰ Türkistan'ın en büyük nüfusuna sahip olan Özbekistan lideri Kerimov, muhalefetin her türlüünü sert bir şekilde bastırarak, dini veya etnik fikirlere izin vermemiştir.²¹ 1991 Kasımında kurulan ve Kerimov'a karşı olan Pulatov önderliğindeki "Birlik Partisi", Kerimov yönetiminin hedefi olmuş ve kısa sürede parçalanmıştır. Akabinde, Muhammed Salih tarafından kurulan "Erk Partisi"nin de süratle faaliyetleri sınırlandırılmış ve partinin lideri suikast girişiminde bulunmaktan suçlandığı için yurt dışına (Norveç) kaçmak zorunda bırakılmıştır.²²

Özbekistan-Kırgızistan İlişkileri

Kırgızistan, Özbekistan'ın kuzey doğusunda yer alan ve 1099 km. lik ortak kara sınırına sahip, Özbekistan'ın yarısı büyüklüğündeki komşusudur.²³ Ahmed Raşid'in "Yeryüzünün Beşiği"²⁴ olarak isimlendirdiği Kırgızistan'ın beş milyona yakın nüfusunun % 14.9'u Rus, % 14.2'si Özbek ve sadece % 60 civarı Kırgızdır.²⁵ Ülke, doğal kaynaklar açısından fakirdir.²⁶ Kamu hayatı, kabileler arası çatışmalar, bölgesel parçalanmışlık,

¹⁹ AVCI, *a.g.m.*, s. 1310.

²⁰ Halim NEZİHOĞLU, "Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", (der. Mim, Kemal, ÖKE), *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart 1999, s. 47.

²¹ DEMİR, *a.g.e.*, s. 118.

²² RAŞİD, *a.g.e.*, s. 119. , (a)

²³ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 293.

²⁴ RAŞİD, *a.g.e.*, s. 178., (a)

²⁵ ÖZDENOĞLU, "Kırgız Cumhuriyeti", Haziran 2004, <http://www.tika.gov.tr/ülkeler>, (10 Şubat 2005)

²⁶ Akaev'in beş milyonluk ülkesi Kırgızistan, Türkistan Cumhuriyetleri içerisinde Tacikistan'dan sonra en yoksul ülkedir., A. Ahat, ANDİCAN, "Sovyet Sonrası coğrafyada Kadife Devrimler", Cumhuriyet

ahlaki ve kurumsal çöküntü gibi faktörlerle delik deşik olmuştur. Nüfusun içerisinde büyük oranda yer alan Rus ve Özbek azınlığın varlığı, zaman zaman ülkeyi derinden sarsabilecek etnik gerginlikler ile karşı karşıya bırakmaktadır.²⁷

Özbekistan ile Kırgızistan arasında, 1991 yılından bu yana büyük sorunlar yaşanmış, her iki ülke, defalarca savaşın eşiğine kadar gelmiştir. İki ülke arasındaki en büyük problem sahası, 1998 yılında kurulduğu açıklanan, radikal İslami örgüt olan “Özbekistan İslami Hareketi” nin, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan üçlü sınırında yer alan, “Fergana Vadisi” ni merkez üs yapması ve burada hazırlanmayı müteakip, Özbekistan’da terör faaliyetleri icra etmesidir.²⁸

Bu kapsamda, Özbekistan İslami Hareketi, 2000 yılına kadar, hem Kırgızistan’da hem de Özbekistan topraklarına sızarak yüzlerce insanın ölümüne ve kaybolmasına sebep olan terör faaliyetleri yapmıştır.²⁹ Bu dönemde, terör örgütü liderlerinin, “Kırgızistan yönetimi ile herhangi bir problemleri olmadığı ve esas hedeflerinin Özbekistan yönetimi olduğu” şeklinde yapmış oldukları açıklama, Kırgız yönetimini iki yüzlü davranmaya itmiştir. Bunun üzerine, Özbekistan Lideri, İslam Kerimov, Kırgızistan’dan kararlı davranmasını istemiş ve İslami terör örgütünün üslendiği istihbar edilen Kırgız köyleri, Özbek uçakları tarafından havadan vurulmuştur. Bu olaylar, Özbekistan ile Kırgızistan’ı savaşın eşiğine kadar getirmiştir.³⁰

Bunun yanı sıra; Özbekistan-Kırgızistan’ın Fergana Vadisi sınırında etnik kompozisyon çok karmaşıktır. Kırgızistan toprakları içerisinde kalan “Oş” kentinin nüfus ağırlığı Özbekler tarafından oluşturulmaktadır. Burada kurulmuş olan ve Özbek azınlıklarca desteklenen “Özbek Adalet Partisi”, Kırgız Akaev rejiminin en önemli muhalefetlerinden birisidir. Partinin en önemli hedefi; bu bölge yaşayan Özbek azınlığa özerklik verilmesi, Özbekçe’nin resmi dil olarak tanınmasıdır.³¹ Bununla beraber, sınırları dışında en fazla Özbek azınlığa sahip olan Özbekistan, etnisite kartını kullanmamakta ayrıca radikal İslam destekçisi olabilir düşüncesi ile azınlık Özbeklere yönelik olarak çifte pasaport verilmesi gibi taleplerde de bulunmamaktadır.³²

Strateji, 11 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 10.

²⁷ STARR, *a.g.m.*, s. 135.

²⁸ Pınar, AKÇALI, “Orta Asya’da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler ve Bu Hareketlerin Bölge Politikalarına Etkileri”, (der. Ertan, EFEGİL, Pınar, AKÇALI), *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 148.

²⁹ Vicken, CHETERIAN, “L’etoile Montante Ouzbeke”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.mondediplomatique.fr/> Novembre 2001 (10 Mayıs 2004)

³⁰ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s.144.

³¹ BACIK, *a.g.m.*, s. 121.

³² ROY, *a.g.e.*, s. 237.

11 Eylül terör saldırısı sonrasındaki gelişmeler, özellikle Rusya Federasyonu'nun egemenlik çabalarından kurtulma arayışı içerisindeki Özbekistan'a ve Kırgızistan'a, ABD'nin müttefiki olma gibi bir fırsat yaratmıştır.³³ İki ülke arasındaki terör kapsamlı problemler de, ABD birliklerinin topraklarında konuşlanması sonucunda, şimdilik durulmuştur.

Bununla beraber Mart 2005'te Kırgızistan'da yapılan başkanlık seçimleri tamamen ABD ve Rusya Federasyonu arasında bir egemenlik savaşına dönüşmüş³⁴ ve Askar Akaev rejiminin devrilmesi sonucunda ABD'nin istediği gibi sonuçlanmıştır.³⁵ Askar Akaev rejiminin devrilmesi ile sonuçlanan darbe, ABD'nin kendi dümen suyuna gitmeyen rejimleri, insan hakları ihlalleri ve demokrasi eksikliği bahanesi ile devirdiği şeklinde algılanmaktadır. Ayrıca mevcut rejimin devrilmesi ile sonuçlanan gösterilerin ilk önce Fergana Vadisi'nde Kırgızistan, Özbekistan sınırında bulunan ve nüfusun hemen hemen tamamının Özbek olduğu "Oş" ve "Celalabat"³⁶ şehirlerinde çıkmış olması olayların arkasında Kerimov rejiminin gizli faaliyeti olup olmadığı sorusunu da akla getirmektedir.

Özbekistan-Tacikistan İlişkileri

Tacikistan, Özbekistan'ın doğusunda yer alan komşusudur. Özbekistan'ın dörtte biri kadar yüzölçümüne sahip olan ülkenin ortak sınırı 1161 km.dir. 6.5 milyon civarındaki nüfusun % 25'i Özbek, genel nüfusun % 65 civarı Tacik'tir. Ülkede Rus azınlık sadece % 3 civarındadır.³⁷ Özbek nüfusunun Tacikistan'da fazla olmasının en

³³ KLEVEMAN, *a.g.e.*, s. 188.

³⁴ Kırgızistan'ı kontrol edecek güç, Tacikistan'a ve Afganistan'a kolay ulaşabilmeyi, Kazakistan'ı ve Özbekistan'ı kontrol altında tutmayı sağlayacak imkana sahip olacaktır., Meryem, HAKİM, "Tanrı Dağlarına Kim Tırmanıyor", Cumhuriyet Strateji, 4 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

³⁵ Diğer Türkistan Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da SOROS Vakfı, ABD'nin bir gücü olarak demokrasi ve insan hakları silahını kullanmaktadır. Rusya Federasyonu, kendi tarafında olan Asker Akaev rejimini desteklemiş ve Ocak 2005 ayı içerisinde Moskova'da görüşme yapmıştır. Şubat ayı içerisinde, ABD'nin "AWACS uçaklarını Kırgızistan'da konuşlandırma" talebine Kırgız hükümetinin, "ABD taleplerini, aralarında Rusya ve Çin'inde bulunduğu müttefiklerimizle görüştük ve reddettik" açıklamasını yapması üzerine, SOROS Vakfı tarafından hazırlanan ve ABD'nin Kırgızistan Büyükelçisi tarafından, "Kırgızistan'da ki seçimlere ilişkin ciddi problemler olduğu, bu gelişmelerin Kırgızistan'ın uluslararası alandaki imajını zedeleyebileceği ve demokratikleşmenin önündeki bu engellerin, ABD - Kırgızistan ilişkilerini önemli ölçüde zedeleyebileceği" açıklaması yapılmıştır., Gürol, KIRAÇ, "Akaev'i Devirenler İttifak Arayışında", *Cumhuriyet Strateji*, 11 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 8.

³⁶ Seçimlerin sona ermesini müteakip, seçimlerin adil olmadığından hareketle, önce "Oş" ve "Celalabat" kentlerinde gösteriler olmuş ve 24 Mart 2005 tarihinde başkent Bişkek'te meydana gelen olaylar sonucu, Asker Akaev rejimi devrilmiştir., Gürol, KIRAÇ, "Rusya- ABD Rekabetinin Kırgızistan'a yansması", *Cumhuriyet Strateji*, 28 Mart 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

³⁷ [http://www.geocities.com/allnet/web/tacikistan.htm#02\(10 Şubat 2004\)](http://www.geocities.com/allnet/web/tacikistan.htm#02(10%Şubat2004))

büyük sebebi, 1924 yılında, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduğunda, bugünkü Tacikistan'ı da kapsıyor olmasında yatmaktadır. 1929 yılında, Tacikistan, Özbekistan'dan ayrılınca, bu topraklarda büyük bir Özbek nüfusu kalmıştır. Tacikistan'ın ana dilinin Farsça olmasına rağmen, bugün hemen hemen tamamı Özbekçe konuşmaktadır.³⁸

Tacikistan, güneyindeki Afgan iç savaşından ve müteakiben kendi içerisinde yaşadığı iç savaştan çok etkilenmiştir.³⁹ İç savaş esnasında, Özbekistan liderini devirmeyi hedefleyen Özbek radikal İslami terör unsurları, 1997 yılında, iç savaşı bitiren anlaşmanın imzalanmasından sonra Afganistan'a çekilmişlerdir. Fakat, 1998 yılında kurulan Özbekistan İslami Hareketinin Lider kadrosu, Tacikistan'da kalmaya devam etmiştir. Tacikistan, terörist gruplar tarafından geçiş bölgesi ve lojistik merkezi olarak kullanılmıştır.⁴⁰ Çeşitli dönemlerde, Özbekistan Lideri İslam Kerimov, Tacikistan yönetimini, terör örgütlerini desteklememe kapsamında kararlı hareket etmeleri için uyarılmış ve suçlamıştır. 11 Eylül sırasında, ABD'nin Afganistan harekati sonucunda terör örgütlerinin elemanlarının öldürülmesi ve dağıtılması ile iki ülke arasındaki sorunlar, iyi yönde yoluna girmeye başlamıştır.

Özbekistan-Afganistan İlişkileri

Afganistan, Özbekistan'ın güneyinde yer almaktadır. 137 km. lik küçük bir sınıra sahiptir.⁴¹ Tacik, Özbek ve Türkmen nüfusa büyük çoğunlukla sahip olan Afganistan,⁴² kendi içerisinde sağlayamadığı istikrar nedeniyle, tüm komşuları için çok büyük ve potansiyel bir tehdit halindedir.⁴³ Bu kapsamda, Afganistan'daki Özbek nüfusunun 2 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁴ Moğolların bir kolu olan Şeybani boyunun 1500 yılında, günümüzdeki Özbekistan'ı ve kuzey Afganistan'ı fethederek bu bölgede yerleşik hayat sürdürmeleri, Afganistan'daki Özbek nüfusunun fazla olmasının

³⁸ AVŞAR, SOLAK, *a.g.e.*, s. 180.

³⁹ STARR, *a.g.m.*, s. 135.

⁴⁰ AKÇALI, *a.g.m.*, s. 149.

⁴¹ UYSAL, *a.g.m.*, s. 8.

⁴² Kuzey Afganistan'da 2 milyon kadar Özbek yaşamaktadır. Kızıl Ordu'nun 1920'lerde asi Basmacı hareketine yakın Özbek Klanlarını yerinden etmesiyle meydana gelen kitlesel göçlerin sonucu olan bu topluluk, 1992 Nisan ında Kabil'in düşmesiyle, rakipsiz savaş ağası General Raşid Dostum'un önderliğinde, Kabil'de oluşan geleneksel yönetime rakip bir devlet kurmuştur. Mücahitlere şiddetle karşı olan Dostum, Taşkent'e sık sık gelerek Başkan Kerimov ile yakın ilişki kurmuştur. Kerimov, Afgan Özbek bölgesini, köktendinciliğin kuzeye yayılmasını engelleyen bir tampon olarak görmüştür., RAŞİD, *a.g.e.*, s. 99., (a)

⁴³ Tayyar, ARI, "Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı, Ekonomi ve Dış Politika", *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, Sayı. 4, s. 37.

⁴⁴ STARR, *a.g.m.*, s.135.

sebebidir. SSCB'nin işgalini sona erdiği günlerde, Moskova ve Taşkent, Kuzey Afganistan'ın, Mücahitlerin eline geçmesine karşı koyacak, Özbeklerin denetiminde bir "Güvenlik Şeridi" yaratarak Afgan Özbeklerini yetiştirmeye başlamışlar ve bu politikayı, SSCB'nin dağılmasına kadar sürdürmüşlerdir.⁴⁵

Afganistan'da; 1992 yılından itibaren başlayan iç savaş boyunca, Afgan Özbekleri, General Raşid Dostum liderliğinde, Kuzey Afganistan'ı savunmuşlardır. Moskova ve Taşkent'ten gelen yardımlar sayesinde Kuzey Afganistan'da altı vilayeti kontrol eden Dostum kuvvetleri, önce mücahidleri sonra da Taliban'ı bu bölgeden uzak tutmayı başarmışlardır. SSCB'nin dağılması sonrasında, Türkistan hakimiyetini elde etmek isteyen Özbekistan lideri Kerimov, Türkistan Cumhuriyetleri ile Taliban karşıtı bir ittifak girişimleri olmuştur. Bu girişimlerin en büyük amacı, Kerimov'un otoritesini yıkmak isteyen başta Afganistan'da konuşlanmış olan Özbekistan İslami Hareketi gibi diğer terör örgütlerinin etkinliğinin yok edilmesi olmuştur. Ancak 1998'de Raşit Dostum'un kuvvetleri yenilmiş, Taliban tek güç olarak Afganistan hakimiyetini ilan ederken Kerimov'un bu politikası da çökmüştür.⁴⁶

Taliban'ın, Afganistan'ı kontrol eder hale gelmesi ile, radikal islam, Özbekistan ile diğer Türkistan Cumhuriyetlerinin zaten doğru düzgün işlemeyen yönetimleri için büyük bir tehdit haline dönüşmüştür. Bu tehdidi, Samuel Huntington; "Savaş geriye, Müslüman olmayan bütün güçlerin karşısına İslam, dikme niyetinde olan rahatsız edici bir İslamcı örgütler koalisyonu bıraktı. Savaş ayrıca; bir uzman ve deneyimli savaşçılar mirası, eğitim kampları ve lojistik malzeme, kişisel ve örgütsel ilişkileri kuran ince trans - islam ağları, 300 – 500 arası hesap dışı Stinger füzesi de dahil olmak üzere önemli miktarda askeri mühimmat ve en önemlisi kazanılan zaferin verdiği önü alınmaz bir güç ve güven duygusu ile bu güveni başka zaferlere taşıma arzusu bıraktı" şeklinde belirtmektedir.⁴⁷

Genel olarak Taliban ile Raşid Dostum'un Özbekleri arasında geçen savaş sırasında, Dostum, Özbekistan tarafından sürekli desteklenmiştir. 1998'de Mezar-ı Şerif düştüğünde, Özbekistan, Raşid Dostum'un sığındığı yer olmuştur.

Taliban'ın ortaya çıkışının diğer bir yönü de uyuşturucu madde yapımının ve ham maddesinin üretiminin, Afganistan'da artmasıdır. Afganistan kaynaklı eroin patlaması, tüm Türkistan Cumhuriyetlerini derinden etkilemiştir. Özbekistan'da kullanım sayısı %

⁴⁵Ahmed, RAŞİD, *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Everest Yayınları, Kasım 2001, s. 243. , (b)

⁴⁶RAŞİD, *a.g.e.*, s. 244. , (b)

⁴⁷*a.g.e.*, s. 214. , (b)

11 civarında artış göstermiş, bu tehdidin durdurulması için de, çok büyük önlemler alınması gerekmiştir.⁴⁸

Özbekistan, Taliban ile mücadelede, hiç beklemediği bir anda çok büyük bir fırsat yakalamıştır. ABD’de meydana gelen 11 Eylül terör saldırısı sonrasında, Taliban rejimi ile bölgeye yayılan potansiyel radikal İslam tehdidinden kurtulacak ve uyuşturucu sorununu kökünden halledecek olan fırsatı değerlendirmiş ve ABD askerlerine topraklarını ilk açan ülke olmuştur.⁴⁹

Sınır Anlaşmazlıkları ile İlgili Sorunlar

Türkistan Cumhuriyetlerinin etnisiteleri veya diğer bir deyişle heterojen nüfus yapıları ile günümüzde sahip oldukları coğrafi sınırları, sınır anlaşmazlıklarında birbirlerini tamamlayan iki önemli etkidir. Bu devletlerin sınırları, hakem konumundaki Sovyet haritacılar tarafından, söz konusu Cumhuriyetlerin resmi olarak kuruldukları 1920’lerde ve 1930’larda keyfi bir biçimde çizilmiştir.⁵⁰ SSCB’nin dağılması sonrasında, Türkistan Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmesi ile bu devletlerin etnik ve sınır anlaşmazlıkları tabanlı sorunları ortaya çıkmıştır. Özbekistan, tarihsel süreçte, Afganistan’ın kuzeyinde yerleşmiş bulunan, 1.5-2 milyonu yakın Afgan Özbek’i,⁵¹ 1929 yılında SSCB’nin özerk devlet statüsü kazandırarak, Özbekistan’dan ayırdığı Tacikistan’da yaşayan ve Tacik nüfusunun % 25’ini oluşturan Özbek azınlığa sahiptir.⁵² Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan üçlü sınırında yer alan Fergana vadisi⁵³ ile de sınır sorunları kapsamında en büyük problemlere sahip olan ülke olmuştur. Özbekistan’ın daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, en uzun sınırı, Kazakistan ile teşkil ederken (2203 km.), diğer komşular ile sırası ile Kırgızistan 1099 km., Tacikistan 1161 km., Afganistan 137 km. ve Türkmenistan 1621 km. sınırı mevcuttur.⁵⁴ Özbekistan bu coğrafi yapısı ile bütün Türkistan Cumhuriyetleri ile komşudur ve Türkistan’ın tam ortasında yer almaktadır. Bu nedenle; SSCB’nin bilinçli ve yapay olarak çizdiği sınırlardan dolayı, bütün Türkistan Cumhuriyetlerine komşu olan Özbekistan ile komşuları arasında sınır anlaşmazlıkları yüzünden meydana gelen gerilimlerin, silahlı çatışmaya dönüşmesi

⁴⁸ RAŞİD, *a.g.e.*, s. 201. , (b)

⁴⁹ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 227.

⁵⁰ BREZEZİNSKİ, *a.g.e.*, s. 114.

⁵¹ STARR, *a.g.m.*, s. 48.

⁵² [http:// www.geocities.com.tr/tacikistan](http://www.geocities.com.tr/tacikistan), (12 ŞUBAT 2005)

⁵³ UYSAL, *a.g.m.*, s. 8.

⁵⁴ *a.g.m.*, s. 8.

ihtimali her zaman mevcut olmuştur.⁵⁵

Özbekistan'ın sınır anlaşmazlıkları kapsamlı sorunları, en fazla Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan üçlü sınır bölgesinde yer alan Fergana Vadisi'nde ortaya çıkmıştır. Fergana Vadisi⁵⁶; güneyi Pamir dağları zirvelerinin oluşturduğu, etrafı çevrili, çöl ikliminin hakim olduğu 22.000 kilometre karelik alanda dokuz milyon insanın yaşadığı, Türkistan'ın en kalabalık beşinci bölgesidir.⁵⁷ Vadinin %70'i Özbekistan sınırları içerisinde, kalan bölüm ise Kırgızistan'ın Oş kentine kadar kuzeye doğru bir yay çizerek Tacikistan'ın Kaninabad şehrinde son bulur. 300 km. uzunluğunda ve 200 km. genişliğindedir.⁵⁸ Fergana Vadisinin önemi, Özbekistan lideri İslam Kerimov'un, ülkede kurduğu katı siyasi rejimi yıkmayı ve yerine, İslami bir devlet kurmayı hedefleyen "Özbekistan İslami Hareket" gibi radikal islami terör gruplarına ev sahipliği yapmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu terör grupları, uzun bir dönem Kırgızistan ve Tacikistan'ın Fergana Vadisi'ndeki topraklarında konuşlanmış ve Özbekistan'a bu bölgeden girerek şiddet eylemlerinde bulunmuşlardır.⁵⁹ Bu olaylar üzerine, Fergana kökenli terörün durdurulması için, Kerimov, Kırgızistan'dan kararlı olmasını istemiş ve bir dönem Kırgızistan'ın Fergana'daki topraklarını havadan bombalamıştır. Bu olay, iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirmiştir.⁶⁰ 1992 – 1995 yılları arasında süren Tacikistan iç savaşı esnasında, bu ülkede yaşananların kendi ülkesine sıçrayacağı endişesi taşıyan Özbekistan, askeri güçlerini, Tacikistan'ın kuzey sınırına göndermiş ve radikal İslami terör tehdidini bahane ederek Pamir Dağlarını bombalamıştır.⁶¹

Afganistan'da ortaya çıkan Taliban Hareketi, Özbekistan'da da büyük korku ve kaygı yaratmıştır. Taliban ilerleyişinin durdurulması için, Afgan Özbeklerinin teşkil ettiği Kuzey İttifak'ını sürekli desteklemiş ve Kuzey İttifak'ı lideri General Raşit Dostum'un

⁵⁵ ÖMER, AVRASI, Berk, ÖZSALGIR, "Orta Asya'nın 1991'den İtibaren Geçirdiği Siyasi Değişim", (der, Gamze, GÜNGÖRMÜŞ KONA), *Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Yayınları, Ekim 2003, İstanbul, s. 22.

⁵⁶ Fergana vadisi, bugün, Orta Asya'nın en istikrarsız bölgelerinden birisidir. Genellikle İslami hareketlerin potansiyel bir yuvası; geçmişte şiddetli ve kanlı olaylara fırsat veren ekonomik ve siyasi baskılarında yerleşim sahasıdır. Bölgenin aşırı yoğun ve genç nüfusa sahip olması, işsizlik ve ekonomik sorunlar tansiyonu yükseltmektedir. Bunun yanı sıra, Fergana Vadisi, Orta Asya'da İslam'ın ve İslam geleneklerinin de en yoğun yaşandığı yerdir., Mehmet, Seyfettin, EROL, "Avrasya jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül", (der, Ertan, EFEGİL, Elif, Hatun, Kılıçbeyli, Pınar, AKÇALI), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, Gündoğan Yayınları, Şubat 2004, İstanbul, s. 218.

⁵⁷ CHETERIAN, *a.g.m.*, s. 3.

⁵⁸ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 114.

⁵⁹ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 115.

⁶⁰ *a.g.e.*, s. 144.

⁶¹ DEMİR, *a.g.m.*, s. 112.

zor dönemlerinde, sınırdan geçmesine yardım etmiştir.⁶² Taliban Hareketinin, kendi topraklarına sığıracacağı ve binlerce mültecinin kendi topraklarına akacağı endişesi ile uzun bir dönem Özbekistan - Afgan sınırında olağan üstü güvenlik tedbirleri almak zorunda kalmıştır.

Bunun yanı sıra Taliban'ın, güçlenmek için Afganistan'da uyuşturucu hammadde yetiştirilmesi ve imal edilen uyuşturucuların Türkistan üzerinden dünya piyasalarına ulaştırılması da, Özbekistan için büyük bir sıkıntı yaratmış, Özbekistan'da uyuşturucu kullanımı % 11 civarında artmıştır.⁶³ Bölgedeki uyuşturucu yollarının neredeyse tamamının Fergana Vadisinden geçmesi, Özbekistan'ın tek taraflı olarak sınırlarına mayın yerleştirme ve ülkeye girişi zorlaştırma kararı vermesine sebep olmuştur. Özbekistan'ın tek taraflı olarak bu düzenlemeye gitmesi, komşu ülkelerde tepkilere yol açmıştır. Aynı tek taraflı düzenlemeler diğer sınırlarda da yapılmıştır. Yerleştirilen mayınların işaretlenmemiş olması sonucunda bir çok Kazak ve Kırgız mayına basarak hayatını kaybetmiştir. 11 Mart 2003'te bir araya gelen Özbek ve Kırgız yetkililerden oluşan ortak komisyon sınır belirleme konusunda bir sonuca varamasa da Özbekistan'ın Kırgızistan'a mayın haritalarını vermeyi kabul etmesiyle, sorunların çözülmesine yönelik önemli gelişmeler kaydedilmiştir.⁶⁴

Yukarıda da açıklandığı üzere, Özbekistan'ın sınır sorunları çoğunlukla, Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan sınır bölgelerinde meydana gelmektedir.⁶⁵ Türkmenistan, uluslararası platformda tarafsızlığını beyan etmiş olması ve Kazakistan, Özbekistan arasındaki uzun sınır hattının da çöl ve bozkırlarla kaplı olması ve ayrıca yerleşim birimi ve insan sayısının az olması gibi sebeplerle Özbekistan'ın batı ve kuzey sınırlarında çok büyük problemler yaşanmamıştır. SSCB döneminde, Kazakistan ile Özbekistan arasında 1946 yılında, toprak kiralama müsaadesi çerçevesinde, Özbekistan, Kazakistan'dan Bağıs Türkistan yerleşim bölgelerini kiralamıştır. 1992' de kira süresi

⁶² RAŞİD, *a.g.e.*, s. 8. , (b)

⁶³ RAŞİD, *a.g.e.*, s. 200. , (b)

⁶⁴ Suale, BAYCAUN, "Orta Asya'da Bitmeyen Sınır Sorunları: Kırgızistan-Özbekistan Gerginliği", *Stratejik Analiz*, Kasım 2003, Cilt. 4, Sayı. 43, s. 66.

⁶⁵ Orta Asya'nın çeşitli ülkeleri arasındaki sınırların coğrafi, iktisadi yada etnik bir mantığı yoktur. Sirderya vadisi, Kırgızistan'da, nüfusunun çoğunluğu Özbeklerden oluşan bir bölgeden (Oş) başlar, Özbekistan'a Fergana'dan girer, sonra Tacikistan'a geçer (Hoçent). Sonra gene Özbekistan'dan geçip, Kazakistan'da son bulur. Bu durumda, Özbekistan'ın başkenti olan Taşkent'i, Özbek vilayeti Fergana'ya bağlayan en kısa yol Tacikistan'dan (Hoçent) geçmek zorundadır. Özbekistan sınırından Çıkmadan Fergana'ya gidilebilen başka bir yol vardır ama bir boğazdan geçer ve çok sarpıtır. Aynı şekilde Tacikistan başkenti Duşenbe'yi Hoçent'e bağlayan yol Özbekistan'dan, Horog'u bağlayan yol ise Kırgızistan'dan geçer., ROY, *a.g.e.*, s. 109.

bittiğinde Özbekistan, bu kiralanmış bölgeleri Kazakistan'a iade etmeyi reddetmiştir. Bagıs'ta yaşayan insanlar ise yasal belirsizlikle karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorun giderilemeyince, Bagıs halkı kendini Kazakistan'dan ve Özbekistan'dan bağımsız bir ülke olduğunu ilan etmiştir. 9 Eylül 1992'de iki ülke liderinin anlaşma imzalaması ve parlamentoları tarafından onaylanması sonucunda sorun Kazakistan lehine çözümlenmiştir.⁶⁶

Bununla beraber; Özbekistan'ın sınır sorunlarının bir başka boyutu da Rusya Federasyonu tarafındadır. Stratejik açıdan, Rusya Federasyonu, Türkistan'da varlığını sürdürebilmeyi, bu ülkelere askerlerini yerleştirerek (askeri üsler, sınır muhafızları) düşünmektedir.⁶⁷ 1994 yılından sonra, Rusya Federasyonu, Özbekistan'ın önüne, sürekli olarak kendi askeri için üs ve sınırlarında asker konuşlandırma taleplerini sürmüştür.

Radikal İslami Hareketlerin oluşturduğu Sorunlar

SSCB'nin dağılmasını müteakip, zaten alt yapısı hazır olan Türkistan'da İslamiyet'e yönelik bir anda hızlanmış ve yeni Cumhuriyet'lerin laik ve bağımsız rejimlerini birinci derecede tehdit eder duruma gelmiştir. Türkistan'daki İslami hareketlenmenin de desteği ve güç merkezi, İran, Pakistan ve Suudi Arabistan olmuştur. Bu üç ülke tarafından belirlenen hedef; İran, Afganistan, Pakistan ve Türkistan'ı içerisine alan 50 milyon nüfuslu bir "Müslüman İttifak Sistemi"nin teşkil edilmesi olarak ortaya konulmuştur.⁶⁸ SSCB'nin dağılması sonrasında bu üç ülke tarafından ortaya konulan Müslüman İttifak Sistemi planında da Afganistan "Anahtar Ülke" olarak belirlenmiştir.⁶⁹ Özbekistan ise, büyük Özbek nüfusu ve bağımsızlık yolunda diğer Cumhuriyetlere göre daha güçlü attığı kararlı adımları nedeniyle, radikal İslami unsurların en önemli hedefine dönüşmüştür.⁷⁰

Afganistan hakimiyeti için başlayan Taliban hareketinin en büyük düşmanı, Kuzey Afganistan'a hakim olan Afgan Özbeklerinin lideri General Dostum'un başarılı olması için her türlü desteği veren ülke, Özbekistan olmuştur. Bu dönemde, Taliban şemsiyesi altında, Usame Bin Ladin'in yönlendirmesiyle, yapılan şuralarda alınan kararlar, sürekli olarak, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ı içine alan modern bir şeriat devleti

⁶⁶ BAYCAUN, *a.g.m.*, s. 66.

⁶⁷ ROY, *a.g.e.*, s. 259.

⁶⁸ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁹ Jamie, DORAN, "Les Dynamique Du Desordre Mondial Ces Charnier Afghans Si Distrects", *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.com.fr/> Septembre 2002, s. 16., (10 Şubat 2004)

⁷⁰ ALBİON, Allison., "Uzbek President Hammer Ministre Over Unpaid Wagas" ,www.rferl.org/rfe/rl.Analytical.Report.5.Septembre.2003,number.30., (10 Şubat 2005).

kurmak şeklinde olmuştur.⁷¹

Ayrıca, Suudi Arabistan tarafından desteklenen “Vahabilik” hareketi, özellikle, Özbekistan’ın Namangan ve Andican şehirleri ile Fergana Vadisi’nde ve Özbeklerin yoğun olarak yaşadığı diğer Türkistan Cumhuriyetlerinde etkili olmaya devam etmiştir. Vahabilerin öncelikli hedefi de; Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov’u devirmek ve dini temellere dayalı bir rejim kurmak, sonrasında da bu rejimi tüm Türkistan’a yaymak olarak belirlenmiştir.⁷²

Bu kapsamda, Taliban rejimi ve Usame Bin Ladin ile ortak faaliyetlerde bulunan ve en büyük amacı, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov’u devirmek olan ve kökleri 1990’lı yıllara dayanan, 1998’de “Cuma Namangani” ve ”Tahir Yoldaşev” tarafından kurulan “Özbekistan İslami Hareketi”, başta Özbekistan olmak üzere diğer Türkistan Cumhuriyetlerinin de rejimlerini tehdit eden bir terör örgütü olarak büyük tehlike oluşturmuştur.⁷³ Özbekistan İslami Hareketi, Fergana Vadisi’nin Kırgızistan topraklarında yer edinmiş ve bu bölgeden Özbekistan topraklarına girerek terör eylemlerinde bulunmuştur.⁷⁴ Terör eylemlerinin devam ettiği dönemlerde, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın Özbekistan İslami Hareket terör örgütüne karşı yeterli önlem almadıklarını bildiren sert çıkışlarda bulunurken, zaman zaman üç ülke savaşın eşiğine gelmiştir.⁷⁵

11 Eylül terör saldırısı sonrasında, ABD’nin Afganistan’da giriştiği hareket neticesinde, Taliban rejimi ile beraber, Özbekistan İslami Hareketi terör örgütü de çökertilmiştir. Teröristlerin büyük bir kısmı öldürülürken diğer bir kısmı da yer altına çekilmiştir. Günümüzde, aralarında Ahmet Raşid’in de bulunduğu uzmanlar, Kırgızistan, Pakistan ve Afganistan ile Özbekistan’ın kırsal kesimlerine dağılmış olan Özbekistan İslami Hareketi üyelerinin yeniden bir araya gelerek çok daha kanlı eylemlere girişmelerinin olası olduğunu dile getirmektedirler.⁷⁶

Ayrıca, Rusya Federasyonu; kendisine sürekli muhalif olan ve Rus askerlerinin topraklarında konuşlanmasına müsaade etmeyen ve kendisine, Rus hakimiyetine girmeme

⁷¹ ÜLKÜ, *a.g.e.*, s. 97.

⁷² DEMİR, *a.g.m.*, s. 142.

⁷³ Özbekistan İslami Hareketi Terör Örgütünün kısa vadedeki amacı, bölgesel istikrarsızlık yaratmak ve İslam Kerimov rejimini devirmek, uzun vadedeki amacı ise; Kabil’den Orenburg’a kadar devam eden İslam Devleti kurmaktır., Suale, BAYCAUN, “Orta Asya ve Özbekistan’da İslam ve Köktendincilik”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 2001, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 100.

⁷⁴ DEMİR, *a.g.m.*, s.148.

⁷⁵ ALİSİON, A., “What is Progress ? Measuring Uzbekistan Against EBCD”, Benchmarks, www.rferl.org/rferl/, Analitical Report.,10 February 2004, Volume . 4, Number. 6, (10 Şubat 2005).

⁷⁶ *a.g.m.*, s.148.

mücadelesini hedef edinmiş olan Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov'un bu stratejisinde vazgeçmesi için radikal İslam tehdidini bir koz olarak kullanmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin etkin işbirliğinin sağlanabilmesi için, 11 Eylül terör saldırısı, Kerimov tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Bununla beraber 2004 yılı Özbekistan için iyi geçmemiştir. 28-29 Mart 2004 tarihlerinde Taşkent'te meydana gelen intihar saldırıları yaklaşık olarak 50 kişinin ölmesine ve bir çok kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Özbek yetkililer, saldırıları, dünyanın diğer ülkelerinde meydana gelen terör eylemleri ile ilişkilendirerek, olayların, "El Kaide" ile bağlantılı uluslararası bir grup tarafından yapıldığı şeklinde açıklama yapmıştır.⁷⁷ Meydana gelen saldırılar sonrasında, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, "ABD'nin meydana gelen terör saldırıları karşısında Özbekistan'a her türlü yardımı yapacağını" belirtirken, Washington Post gazetesi tarafından "ABD ile stratejik ortak olabileceği arzusundaki Kerimov, ülkesinde meydana gelen terör olaylarını, teröre karşı yürütülen global mücadelenin bir parçası olarak tanımladı, bu konuda bir bakıma da haklı, çünkü, Özbekistan, El Kaide ve Taliban bağlantılı İslami terör gruplarının son zamanlarda hedefi haline gelen bir ülke olmuştur." şeklinde açıklama yapılmıştır.⁷⁸ Bunun yanı sıra, BBC uzmanları tarafından yapılan yorumlarda daha açık bir dil kullanılarak; "Özbekistan'daki terör eylemlerinin ardında ABD'nin olması ihtimali oldukça yüksektir. Orta Asya'da haritaları yeniden çizmek ve kontrol edilebilir ölçüde siyasi gerginlikler yaratarak böl ve yönet politikası gütmek ABD'nin çıkarıdır. Bu sayede ABD, kendisini bölgedeki stratejik pozisyonlara yerleştirebilecektir. Bu amaçtan ötürü artık Washington Yönetimi, "istikrarlı ve güvenilir" Kerimov rejimi ile işbirliği yapmak istememektedir."⁷⁹ Uzmanlara göre ABD'nin amacı; Kosova'da mükemmelleştirdiği stratejiyi Orta Asya'da da uygulamaktır." şeklinde açıklama yapılmıştır.⁸⁰

Mart 2005'te, Fergana Vadisi'nde yeralan ve 350 bin kişilik nüfusu ile Özbekistan'ın üçüncü büyük şehri olan "Andican" da Kerimov rejimine karşı bir

⁷⁷ KİMMAGE, Daniel, "Terror In Uzbekistan, The Aftermath", *Central Asia Report*, 7 April 2004, [http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 14, 14 April, 2004, s.1., \(a\), \(4 Kasım 2004\).](http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 14, 14 April, 2004, s.1., (a), (4 Kasım 2004).)

⁷⁸ Daniel, KİMMAGE, "Terror In Uzbekistan, Primary Conclusion", *Central Asia Report*, 7 April 2004, [http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 15, 14 April, 2004, s.1. \(4 Kasım 2004\).](http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 15, 14 April, 2004, s.1. (4 Kasım 2004).)

⁷⁹ Allison, ALBİON, "Tashkent's New Balancing Act After The SCO Summit" ,[www.rferl.org/rfe /rl. Analytical Report. 14 Septembre 2003, volume. 3, number. 31., \(10 Şubat 2005\)](http://www.rferl.org/rfe /rl. Analytical Report. 14 Septembre 2003, volume. 3, number. 31., (10 Şubat 2005))

⁸⁰ KİMMAGE, a.g.m., s. 3., (a).

ayaklanma baş göstermiştir.⁸¹ Ayaklanma çok kısa bir sürede bastırılmıştır. Meydana gelen olaylarda, ilk belirlemelere göre 500 civarında insanın hayatını kaybettiği, Kerimov'un, isyancılara karşı çok sert tedbirler aldığı olayların bastırılması maksadıyla askeri birliklerin kullanıldığı belirtilmiştir.⁸² Kerimov tarafından; Andican'da meydana gelen olaylardan "Hiz-but Tahrir" örgütünün sorumlu olduğu açıklaması yapılmıştır. Bununla beraber, örgüt, meydana gelen olaylarda herhangi bir sorumluluğu olmadığını beyan etmektedir.⁸³

ABD'nin bölgede kendisi ile uyum içerisinde olmayan rejimleri devirmeye yönelik hareket ettiği bilinen bir gerçektir. En son olarak da daha önce açıklandığı gibi, Kırgızistan'da meydana gelen olaylar sonucunda Akaev rejimi devrilmiştir. Fakat, günümüzde, Özbekistan'ın, ABD ile ilişkilerinde kopukluklar meydana gelmiş olsa bile, bu ülkenin, hem bölgedeki aktif terör grupları ile mücadele etmesi, hem de bölgenin en güçlü ordusuna sahip olması nedeniyle, ABD ve Rusya Federasyonu için uluslararası terörizme karşı bir kale niteliğindedir. Bu nedenle, Kerimov rejiminin devrilmesi, bölgeye demokrasi ve istikrar getirmek isteyen ve büyük çıkarlar peşinde olan güçlere hiçbir fayda sağlamayacağı gibi, radikal İslam'ın güçlenmesine ve uluslararası bir tehdit haline dönüşmesine de sebep olabileceği değerlendirilmektedir.⁸⁴

İnsan Hakları İhlalleri İle İlgili Sorunlar

SSCB'nin dağılması sürecine hazırlıksız yakalanan Özbekistan, sınır, etnisite, ekonomik ve siyasi sıkıntıların içerisinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov tarafından baskıcı bir yönetim tarzı yürütülmeye başlanmış ve bu durum, uluslararası alanda, insan hakları ihlallerinin yapıldığı şeklinde yorumlara sebep olmuştur. Kanunsuz araştırmalar, dava açma hakkı ihlali, politik tutuklamalar ve basın, yayın özgürlüklerinin kısıtlanması, İnsan Hakları İzleme Derneği ve diğer uluslararası kuruluşların dönem raporlarında sürekli olarak yer almıştır.⁸⁵ Baskıcı yönetim tarzı tartışmasız uygulanmıştır. Özbekistan Anayasa'sı özgürlükler açısından bazı tartışmalı hükümler içermektedir. Örnek olarak, "Bir kişi, ancak kanunun belirlediği limitler çerçevesinde özgürce konuşabilir" maddesi verilebilir. Bu kapsamda, Özbekistan'ın demokratik ve laik devlet olmasını engelleyecek her türlü oluşum önlenmiş, dini

⁸¹ *Milliyet Gazetesi*, 15 Mayıs 2005, s. 20.

⁸² *Milliyet Gazetesi*, 15 Mayıs 2005, s. 20.

⁸³ *Milliyet Gazetesi*, 18 Mayıs 2005, s. 20.

⁸⁴ Sinan, OGAN, "Özbekistan'da Yeşil Devrim", <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&>. Yazi.364. (17 Mayıs 2005)

⁸⁵ STARR, *a.g.m.*, s. 138.

partilerin faaliyetleri yasaklanmış ve radikal reformlar ile aşırı milliyetçilerin tüm hareketleri çeşitli şekillerde durdurulmuştur. Ayrıca, çeşitli kaynaklarda, Özbekistan; kısıtlı medeni hakların bulunduğu despotik bir devlet olarak tanımlanmakta ve İslam Kerimov'un ve merkezi yürütme kanadının tüm siyasal hayata hükmettiği, basında sansür uygulandığı, Parlatmentonun neredeyse tamamının Cumhurbaşkanı tarafından atandığı, muhalefet partilerin varlığına izin verilmediği, eski Sovyet ajanlarından kurulu Ulusal Güvenlik Servisi ve polisın sayısız insan hakları ihlali yaptığı, yolsuzluk, örgütlü suçlar ve uyuşturucu kaçakçılığının güvenlik unsurlarının bilgisi dahilinde yürütüldüğü, çok sayıda insanın işlemedikleri suçlarla itham edilerek keyfi olarak gözaltına alındığı ve tutuklandığı, Uluslararası Kızılhaç örgütü yetkililerinin hapishaneleri ziyaret etmelerine izin verilmediği belirtilmektedir.⁸⁶

Belli bir süre sonra, ülke egemenliğinin korunması ve sosyal uzlaşmanın sağlanması yönünde büyük adımlar atılınca, Özbekistan yabancı yatırımlar için önemli bir merkeze dönüşmüştür. Devlet Başkanı, İslam Kerimov, ABD ziyareti sırasında, insan hakları konusunda uyarılar aldığı dönemler geride kalırken, Mart 1995'de ABD Savunma Bakanı Villial Perry'in Özbekistan'ı ziyaretinde, "Özbekistan'ın bir istikrar adası" olduğunu beyan etmiştir⁸⁷. Bunun sonucunda da; ABD'nin İran'a yönelik ticaret ambargosuna uyan tek Türkistan devleti, Özbekistan olmuştur.⁸⁸ 11 Eylül terör saldırıları sonrasında büyük bir ivme kazanan ilişkiler, 2001 yılı sonlarında Özbekistan – ABD stratejik ortaklığını başlatınca, bir anda Özbekistan'ın insan hakları ihlalleri ile ilgili hususları unutulmuştur.

ABD'nin Afganistan operasyonuna, Özbekistan tarafından verilen tam destek sonucu, iki ülke arasındaki sıcak ilişkiler, Afganistan operasyonunun gündemden düşmesine bağlı olarak soğumaya başlamıştır. Son dönemde ise belli bir gerginlik oluşmuştur. Bu gerginliğin en büyük sebebini de; "İnsan hakları ihlalleri" ile "yabancı sivil toplum örgütlerine karşı uygulanan baskı" teşkil etmektedir.⁸⁹ Değişime ve gelişime kapalı olmadığının bir göstergesi olarak, Özbekistan, Mart 2002'de ABD ile ortak bir bildiriye imza atmış ve bu bildiri ile "İnsan hakları ve özgürlüklere saygı", "gerçek çok partili bir sistem", "dürüst ve özgür seçimler", "siyasi çoğulculuk, fikir çeşitliliği ve bunları yayımlama özgürlüğü", "medyanın bağımsızlığı" ve "adaletin bağımsızlığı"

⁸⁶ ERHAN, *a.g.m.*, s. 11. <http://www.stradigma.com/türkçe/Kasım2003/vizyon.html>, (4 Aralık 2004)

⁸⁷ STARR, *a.g.m.*, s. 143.

⁸⁸ *a.g.m.*, s. 143.

⁸⁹ Gökçen, EKİCİ, "Orta Asya Seçim Maratonunda Önemli Bir Durak: Özbekistan Seçimleri", *Stratejik Analiz*, Kasım 2004, Cilt. 5, Sayı. 55, s. 77.

şartlarını yerine getirmeye söz vermiştir.⁹⁰ Fakat kısa bir süre sonra, Özbekistan Adelet Bakanlığı tarafından, Özbekistan’da faaliyet gösteren Sivil Toplum Örgütlerinden, personel bilgilerinin, mali kaynaklarının ve planlı faaliyetlerinin bildirilmesi istenmiştir. 1996’da Özbekistan’da faaliyetlerine başlayan “Soros Vakfı”⁹¹ ve bu vakfa bağlı “Açık Toplum Enstitüsü”, istenilen bilgileri vermemesi üzerine, Aralık 2003’te, söz konusu vakfın faaliyetleri durdurulmuştur.⁹² Soros Vakfının faaliyetlerinin durdurulmasında etkili olan husus; Vakıf Başkanı George Soros tarafından yapılan; “Özbek Hükümetinin konuşma özgürlüğü, özgür basın ve sivil hareketlerden rahatsızlık duyan bir hükümet” olduğu ve vakfın, Gürcistan’daki gibi “Kadife Devrimi” hayata geçirmek istediği şeklindeki açıklamalar etkili olmuştur.⁹³

En son 26 Aralık 2004 tarihinde yapılan parlamento seçimlerinde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gözlemcileri; yapılan seçimlerin, demokratik bir seçim için gerekli olan uluslararası kurallardan yoksun olduğunu, uluslararası normlara uymadığını ve Özbek otoritelerinin, seçimlerin şeffaflığını, çoğulcu katılımı ve demokratik ortamı engellediğini ifade etmişlerdir.⁹⁴

GUAM ve Şangay İşbirliği Örgütü İçin Vazgeçilmez Ülke Özbekistan

Birleşik Devletler Topluluğu’nun kurulması sonrasında ortaya çıkan süreç, ülkelerin gruplaşmasına sebep olmuştur. Dünyanın en büyük petrol rezervlerinden birini paylaşan ve dünya piyasalarına ulaştırılmasında ana güzergah konumundaki ülkeler, çeşitli çıkar hesapları yapmıştır. Bu devletlerden, Gürcistan ve Azerbaycan; Rusya Federasyonu’nun, Bağımsız Devletler Topluluğunu kullanarak, tekrar bölgesel hakimiyeti altına girmemek için çeşitli arayışlar içerisine girmiştir. Bu arayışlar sonucunda da, önemli ortak menfaatleri paylaşarak daha sıkı bağlarla bağlı “GUAM” örgütünün teşkil

⁹⁰ EKİCİ, *a.g.m.*, s. 81.

⁹¹ Ünlü yatırım uzmanı ve dünya çapında faaliyet gösteren Soros Vakıflar Ağı’nın kurucusu olarak tanımlanan George Soros, 1930 yılında Macaristan’da doğmuştur. 1956 yılında ABD’ye yerleşen Soros, burada bir yatırım fonu kurarak büyük bir servete sahip olmuştur. Soros, 1979 yılında ilk vakfı olan Açık Toplum Vakfı’nı 1979 yılında, “New York”ta, 1984 yılında ise Macaristan’da ikincisini kurmuştur. Soros, bugün 31 ülkede (Orta ve Doğu Avrupa, Türkistan, Guetamala, Haiti, Moğolistan, Güney Afrika vb.) faaliyet gösteren vakıflar ağına sahiptir. Kamuoyuna bu vakıfların ortak hedefleri açık toplumların gelişimini ve devamlılığını sağlayacak kurumların kurulması ve güçlendirilmesi olarak açıklanmaktadır. Bu amaçla, Açık Toplum Fonu, çeşitli ülkelere; açık toplumların gelişimini ve devamlılığını sağlamak için eğitim, sosyal değişim ve hukuk reformu alanlarında birçok programı desteklemektedir. Aynur, MERYEMOVA, “Soros ve Kazakistan: Sıradaki Kim?”, 28 Mart 2005, Cumhuriyet Strateji, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 10.

⁹² *a.g.m.*, s. 79.

⁹³ <http://www.uzbekistanerk.org/modules.php?name=News&file=article&sid=695>, (21 Temmuz 2004).

⁹⁴ Ignacio, Ramonet, “Labyrent The Caucasien”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemonediplomatique.com.fr/octobre2004>, (24 Şubat 2005).

edilmesinde, Azerbaycan ve Gürcistan motor görevini üstlenmiştir.⁹⁵ “GUAM” ismi, örgütü teşkil eden, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’dan gelmiştir. Bu dört devlet, Birleşik Devletler Topluluğu’nu, Rusya Federasyonu’nun başlıca nüfuz sağlama aracı olarak görmüş, uluslararası ilişkilerini batıya doğru genişletmek isteyerek kendi güvenliklerini özellikle “NATO” gibi batılı güvenlik mekanizmaları içerisinde aramışlardır.⁹⁶ Bunun sonucunda, ortak menfaatler çerçevesinde “GUAM”, 10 Ekim 1997 yılında dört devlet (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) tarafından kurulmuştur.⁹⁷

Grubun ilk adı olan GUAM, kurucu ülkelerin baş harflerinden oluşsa da dikkat çekici olan bir nokta, bu adın aynı zamanda ABD’nin, Pasifik Okyanusundaki stratejik üssünün bulunduğu ada ile aynı ismi taşımasıdır. Bu şekilde, “GUAM” ülkeleri, sadece ABD ile yakınlaşma isteklerini değil aynı zamanda BDT içerisinde, Rusya’ya karşı ABD ile stratejik ortaklık geliştirme niyetlerini de dışa vurmuşlardır.⁹⁸ Aslında ABD, GUAM oluşumunda ve gelişiminde kilit bir rol oynamıştır. Bu kapsamda, ABD, GUAM ülkelere 45 milyon ABD doları tutarında bir yardım yaparak, bu ülkeler arasındaki işbirliğini ve GUAM’ın örgütlenme çabalarını desteklemiştir.⁹⁹

Özbekistan, ilk aşamada, GUAM’ın kuruluşunu sadece izlemiştir. Kerimov’un, bölgesel güç mücadelesine yönelik etkili adımları sonucunda, Türkistan’da da gruplaşmalar başlamıştır. Özbekistan lideri Kerimov’un, “Özbekistan bir cephe ülkesidir” gibi açıklamaları ve katı, otoriter yönetimi ile yaptığı bölgesel hamleleri sonucunda, Kırgızistan ve Tacikistan, ulusal ordularını kurmayarak/ kuramayarak ülke güvenliklerini Rus askerlerinin topraklarında konuşlanmasına müsaade etmek suretiyle Rusya Federasyonu’nun yanında yer alırken, Kazakistan, Rusya Federasyonu’nun desteği ile Türkistan hakimiyetinde etkili bir aday olarak Özbekistan’a rakip olmuştur.¹⁰⁰

Meydana gelen bu gruplaşmanın, Özbekistan tarafından, kendisine zarar verebileceği anlaşılınca, Özbekistan, GUAM örgütüne girmeye karar vermiştir. 1998 yılı boyunca, GUAM’ın menfaatlerinden çoğunu paylaşan Özbekistan’ın bu topluluğa katılacağı hakkında bir çok spekülasyonlar yapılmıştır. Özbekistan’ın GUAM’a katılması

⁹⁵ Svante, E, CORNEL, “Kafkaslar ve Orta Asya’da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”, <http://www.kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar-ve-orta-asyada-ortakliklar.htm>, (7 Mart 2005).

⁹⁶ CORNEL, *a.g.m.*, s. 2.

⁹⁷ Aydın, ÇUBUKÇU, “ABD’nin Savunma Konsepti Değişimi” <http://www.evrenselbasim.com/ad/yazi.asp?Id=1121>, (7 Mart 2005)

⁹⁸ Oktay, F, TANRISEVER, “Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü”, (der, Ertan, EFEGİL, E. Hatun, KILIÇBEYLİ, Pınar, AKÇALI), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, s. 340.

⁹⁹ TANRISEVER, *a.g.m.*, s. 341.

¹⁰⁰ CORNEL, *a.g.m.*, s. 2

için uygun zaman, anlamlı bir şekilde, NATO'nun 50. kuruluş yıldönümünün, Washington'da kutlandığı, 1999 yılının Nisan ayı seçilmiştir. Özbekistan'ın da katılımı ile "GUAM", "GUUAM" olarak isim değiştirmiş, Washington'da kurumsallaşmış ve resmileşmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliev, "GUUAM" teşkilatının ilk başkanı seçilmiştir.¹⁰¹

GUUAM üyesi ülkeler, aralarında geliştirdikleri işbirliğinin, doğrudan Rusya Federasyonu'nu ya da başka bir ülkeyi hedef almadığını söyleseler de, bu oluşum içerisindeki Rusya Federasyonu aleyhtarı hava çok belirgindir. Örneğin, Kasım 2000'de ABD'deki Stanford Üniversitesi'nde düzenlenen GUUAM çalışma toplantısında, Azerbaycan'ın Washington Büyükelçisi Hafız Paşayev, "GUUAM, her hangi bir devlete karşı kurulmamıştır" dedikten sonra, devam ederek; "Rusya Federasyonu'nun bölgedeki gücünü azaltmak için daha fazla ABD yardımı gereklidir" ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere, GUUAM oluşumunun temelinde, Rusya Federasyonu'nun bölgesel hegemonyasını zayıflatmak amacı bulunmaktadır.¹⁰² Guuam'ın kurulmasının en büyük sonucu; Bağımsız Devletler Topluluğunun bir tarafta Rusya Federasyonu diğer tarafta Ukrayna'nın başı çektiği iki gruba bölünerek Bağımsız Devletler Topluluğu içindeki güç dengesini değiştirmiş olmasıdır. Bu nedenle GUUAM, Batı'nın Bağımsız Devletler Topluluğu içine soktuğu bir hançer olarak değerlendirilmektedir.¹⁰³

Özbekistan'ın, GUUAM örgütüne katılması, çok önemli stratejik sonuçlar doğurmuştur. Rusya Federasyonu, sadece, Türkistan'daki tek üstün güç olma özelliğini yitirmekle kalmamış, aynı zamanda, Türkistan'da dahil olmak üzere, tüm Sovyet topraklarında Rusya Federasyonu'ndan başka hiçbir gücün etkin olamayacağını öngören Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" politikası da iflas etmiştir.¹⁰⁴

19 Temmuz 2002 tarihinde, GUUAM'ın devlet başkanlarının ve temsilcilerinin, Ukrayna'nın Yalta kentinde yaptıkları ve ABD'nin Irak işgalinin ve son gelişmelerin ele alındığı toplantı¹⁰⁵, ABD tarafından çok önemsenmiştir. Toplantının hemen öncesinde, ABD, Dışişleri Bakanı Yardımcısı "Armitage", GUUAM ülkelerinin temsilcileri ile görüşmüş ve ABD'nin GUUAM ülkelerinin ticari ve siyasi ilişkilerine tam destek verdiğini bildirmiştir. Buna karşın kuruluşundan beri GUUAM örgütünün

¹⁰¹ CORNEL, a.g.m., s. 3.

¹⁰² TANRISEVER, a.g.m., s. 341.

¹⁰³ PURTAŞ, a.g.e., s. 265.

¹⁰⁴ TANRISEVER, a.g.m., s. 342.

¹⁰⁵ Bu zirveye üyeliğini askıya alan Özbekistan, Ukrayna'daki büyük elçisini göndererek büyükelçi düzeyinde katılmıştır. Özbekistan, toplantı öncesinde örgütün faaliyetlerinde bir ilerleme olmadığını gerekçe göstererek GUUAM'dan çekilebileceğini bildirmiştir., PURTAŞ, a.g.e., s. 264.

faaliyetlerinden rahatsız olan Rusya Federasyonu, söz konusu zirve ile ilgili bir açıklama yapmazken, önde gelen gazetelerden “Pravda”; “ABD’nin doğrudan “GUUAM”ın hamiliğine soyunduğunu, Rusya Federasyonu’nun bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek için adımlar attığı bu dönemde, ABD’nin, GUUAM’ı güçlü bir ittifak haline getirme hesapları yaptığını” belirtmiştir.¹⁰⁶

ABD’nin, GUUAM örgütüne ve Yalta’da yapılan zirveye verdiği önem kapsamında; ABD’nin, Irak işgali sonrasında, dünya çapındaki üstlerini yenilirken, GUUAM ülkelerinden beklentileri olduğu, özellikle, Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan’daki askeri birimlerini kuvvetlendirmek niyeti taşıdığı, günümüzde İran’a yönelik ABD’nin sert tutumu doğrultusunda, İran’ın kuzey komşusu Azerbaycan’ın, hem ABD askerinin konuşlandırılması, hem de İran’ın kuzeyinde yaşayan büyük Azeri nüfusunun, İran rejimine karşı direnişinin artması bakımından çok kritik olduğu yorumları yapılmaktadır.¹⁰⁷

Bununla beraber, 2003 yılından sonra günümüze kadar GUUAM örgütünde çok büyük atılımlar gerçekleşmemiştir. 2005 yılı içerisinde Özbekistan lideri Kerimov, SOROS Vakfının faaliyetlerini ülkesinde yasaklamıştır. (ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecektir.) Bu gelişme üzerine, ABD, Özbekistan’a her yıl yapmış olduğu ekonomik yardımı durdurduğunu açıklamıştır. Özbekistan, ABD’nin hareket tarzına karşı, Rusya Federasyonu ile askeri ve ekonomik işbirliğine giderken 22 Nisan 2005 tarihinde Moldova’da gerçekleştirilen GUUAM toplantısına katılmamış ve Mayıs ayının başında GUUAM’dan ayrıldığını açıklamıştır.¹⁰⁸

Rusya’nın Çeçenistan’da Çeçenlere, Çin’in Doğu Türkistan’da Uygurlara, Türkistan Cumhuriyetlerinin, bölgelerindeki radikal dini örgütlere ilişkin sıkıntıları, bu ülkelerin kendi aralarındaki güvenlik işbirliği çalışmalarının önemli dinamikleri olarak göze çarpmaktadır.¹⁰⁹ Bu kapsamda Rusya Federasyonu’nun, ABD’nin bizzat desteklediği GUUAM oluşumu yoluyla BDT içerisindeki kendi hegemonyasına meydan okumasına cevabı, Çin’in de Orta Asya’daki bölgesel işbirliği çabaları içerisine çekilmesi ve geleneksel olarak Moskova ile uyumlu politikalar izleyen Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında varolan işbirliğini daha da derinleştirilmesi

¹⁰⁶ <http://www.evrensel.net/03/07/03/dünya.html>, (7 Mart 2005)

¹⁰⁷ <http://www.evrensel.net/03/07/03/dünya.html>, (7 Mart 2005)

¹⁰⁸ OGAN, Sinan, “Özbekistan’da “Yeşil” Devrim Sancıları”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=364>, 15 Mayıs 2005,(17 Mayıs 2005)

¹⁰⁹ Gürol, KIRAÇ, “Şangay İşbirliği Örgütü”, 21 Mart 2005, Cumhuriyet Strateji, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 12.

şeklinde olmuştur.¹¹⁰ Bu ülkeleri birbirine çeken ortak noktalar çok yönlüdür. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, Kırgızistan ve Tacikistan, Özbekistan'ın baskıcı hareketlerinden korunmak için Kazakistan'ın yanında yer aldığı Rusya Federasyonu'na yanaşmışlardır. Çin ise, özellikle, SSCB'nin dağılması sonrasında, Türkistan'a yönelik politikalar üretmeye başlamış ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Çin'in bu hareket tarzını benimsemesinde en kritik nokta, "Sincan" eyaletinde yaşayan ve yıllarca Çin'in baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalan Türk nüfusunun, bağımsızlıklarını ilan eden Türkistan Cumhuriyetleri ile ilişki kurarak seslerini yükseltebilecekleri endişesidir.¹¹¹ Bunun yanısıra, Çin'in büyüyen ve güçlenen ekonomisi ve nüfusu için ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını kendi istikametine çevirmek isteği, ana stratejisinin bir diğer kritik noktasıdır. Yukarıda belirtilen sebepler çerçevesinde, Çin'in ev sahipliğinde, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Devlet Başkanları, Çin'in Şangay kentinde 26 Nisan 1996 tarihinde bir araya gelerek "Şangay Beşlisi"ni oluşturmuşlardır.¹¹²

Haziran 2000'de Duşenbe'de yapılan zirveye ilk defa Özbekistan gözlemci statüsünde katılmıştır. Özbekistan'ın Şangay Forumuna sıcak bakmasının sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır. Şangay Beşlisi, bölgesel üstünlük için Özbekistan'a ihtiyaç duymuştur. Özbekistan'ın Çin ile ortak bir sınırı yoktur. Ancak Afganistan ile sınırdadır ve bu ülke, radikal İslam'ın en yaygın olduğu ülkedir. Özellikle, Afganistan konusunda istediği düzeyde destek alamayınca, Özbekistan, 1999 yılında BDT'nin askeri kanadı olan "Kollektif Güvenlik Anlaşması"ndan ayrılmıştır. Fakat Afganistan'daki gelişmelere tek, başına etki etmede yeterli olamayınca, Rusya Federasyonu'nun desteğine ihtiyaç duymuş ve Şangay Beşlisi'ne yaklaşmıştır. Özbekistan 2001 yılında, güvenlik garantileri elde etmek amacıyla Şangay Beşlisi'ne girme kararı alırken, Devlet Başkanı İslam Kerimov; Şangay Beşlisi'nin hiç bir zaman askeri ve siyasi bir forum olarak gelişmeyeceğini, kendi ülkesinin Orta Asya'da ayrılıkçılarla ortak mücadele için bu örgüte katıldığını belirterek, ABD ile olan ilişkilerinde de dengeyi korumak istemiştir. Özbekistan'ın örgüte katılımı ile, "Şangay Forumu", "Şangay İşbirliği Örgütü"ne dönüşmüştür.¹¹³

Şangay İşbirliği Örgütü, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında, ABD'nin, Afganistan

¹¹⁰ YAPICI, *a.g.e.*, s. 129.

¹¹¹ TANRISEVER, *a.g.m.*, s. 343.

¹¹² Kutay KARACA, "Çin Halk Cumhuriyetinin Yeni Güvenlik Kavramı, Şangay İş Birliği Örgütü ve Türkiye'nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2004, s. 204.

¹¹³ PURTAŞ, *a.g.m.*, s. 21.

ve Orta Asya'daki askeri varlığını arttırmasına sessiz kalmıştır. Bu kapsamda; özellikle Rusya Federasyonu ve Çin, ABD'nin Türkistan Cumhuriyetleri ile artan ilişkilerinden çok rahatsız olmuştur. Bu çerçevede, ABD ile en yakın ilişkileri kuran Özbekistan ile işbirliğinin tekrar güçlendirilmesi büyük önem kazanmıştır. Özbekistan'ın Başkenti Taşkent'te, 5 Eylül 2003 tarihinde özel gündem ile toplanan Şangay İşbirliği Örgütü Dışişleri Bakanları toplantısında görüşülen konu; ABD'nin bölgede artan varlığının nasıl azaltılacağı olmuştur.¹¹⁴

Şangay İşbirliği Örgütü tarafından, Özbekistan'ın ABD ve Rusya Federasyonu arasında sürdürdüğü denge politikasını bırakarak, Rusya Federasyonu ve Çin eksenli politikalar geliştirmesini cesaretlendirmek amacıyla, bu toplantıda, daha önce Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek'te kurulmuş olan "Bölgesel Terörizmle Mücadele Merkezi" nin Yönetim Kurulunun, Taşkent'te faaliyet göstermesi kararı alınmıştır. Bu manevra ile Rusya Federasyonu, Özbekistan'ın ABD ile kurduğu güçlü güvenlik bağlarını bir ölçüde zayıflatmayı hedeflemiştir.¹¹⁵

Günümüzde, Rusya ve Çin önderliğindeki Şangay İşbirliği Örgütü, uluslar arası alanda yakından takip edilmeye başlanan ve Asya kıtası ile dünyada önemi gittikçe artan bir örgüt haline gelmiştir. Nitekim Pakistan, Hindistan ve İran gibi devletler Şangay İşbirliği Örgütüne katılmak konusunda isteklerini açık bir şekilde dile getirmektedir.¹¹⁶

Çok kutuplu uluslararası bir yapının hayata geçirilmesini hedefleyen Şangay İşbirliği Örgütü, gelecekteki en önemli seçeneklerden birisi olarak gözükmektedir. Bu örgütün elindeki ekonomik, potansiyel uzay çalışmaları, askeri teknoloji, insan kaynakları, enerji hatları, jeopolitik konumu ve diğer pek çok alandaki potansiyel güç genişleme süreci yaşanırsa daha muazzam bir güce dönüşecektir. Bu kapsamda; Hindistan, Pakistan ve İran'ın bu örgüte katılma istekleri değerlendirdiği takdirde, ABD'nin kendi politikalarını tekrar gözden geçirmesi gerekecektir.¹¹⁷

Sonuç

SSCB'nin dağılmasını müteakiben, Özbekistan, Devlet Başkanı Kerimov, "Timur Jeopolitiği"nin gereği olarak, Türkistan'a hakim olmak için önemli bir fırsatın çıktığı düşüncesine sahip olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Özbekistan, SSCB'nin dağılmasını müteakip derhal Türkistan Coğrafyasında başlayan hakimiyet mücadelesinde önemli bir

¹¹⁴ TANRISEVER, *a.g.m.*, s. 344.

¹¹⁵ *a.g.m.*, s. 345.

¹¹⁶ KIRAÇ, *a.g.m.*, s. 13.

¹¹⁷ KIRAÇ, *a.g.m.*, s. 14.

güç merkezi olacağıın işaretlerini vermeye başlamıştır. Özbekistan, Maveraünnehir bölgesinin zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına, dünyanın en önemli doğal gaz ve altın rezervlerine, pamuk üretimine ve önemli petrol kaynaklarına, aynı zamanda 26.5 milyonluk, bölgenin en fazla Türk nüfusuna ve en az Rus azınlığına sahip ülkesidir. Bunun yanısıra, 6.5 milyonluk nüfuslu Tacikistan nüfusunun %25 (Yaklaşık 1.7 milyon Özbek)'i, 4.5 milyon nüfuslu Kırgızistan nüfusunun %14 (Yaklaşık 750 bin)'ü, ayrıca Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan 1.5 milyon Afgan Özbek'i ile, Özbekistan, tartışma götürmez bir bölgesel üstünlüğe sahiptir.

Özbekistan; Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, serbest pazar ekonomisine ağırlık veren akılcı ekonomik programlar uygulamış ve dış ilişkilerinde, Batı ile her konuda bağlantılar oluşturmaya gayret ederken Rusya Federasyonu ile ilişkilerini, kendi bağımsızlığını tehlikeye düşürmeyecek şekilde dengeli olarak geliştirmiştir. Bu kapsamda, Özbekistan 1992 yılında Rusya Federasyonu ve diğer Cumhuriyetlerin bir araya gelerek imzaladıkları ve kendi topraklarına Rus askerinin konuşlanmasına müsaade ettikleri ortak güvenlik anlaşmasını imzaladığı halde, Rus askerlerinin ülkesinde konuşlandırılmasına müsaade etmemiştir. Bu kapsamda, esas amacı, Özbekistan rejimini yıkmak olan El Kaide ve Taliban destekli Özbekistan İslami Hareketi terör örgütüne karşı kendi milli ordusunu kurmuş ve kısa sürede kurduğu ordu, Türkistan'ın en büyük ve en nitelikli ordusu haline dönüşmüştür.

Özbekistan'ın, Türkistan'da böyle güçlü bir konuma gelmesinde, Devlet Başkanı İslam Kerimov'un rolü çok büyüktür. Güçlü ve katı otoriter bir yönetim tesis eden Kerimov, birçok Batı devleti tarafından insan hakları ihlali ile suçlansa da, ülkedeki muhalefeti sert tedbirler ile bastırılmış ve ülke içerisinde farklı eğilimlerin önünü kesmiştir. Uygulanan ekonomik ve siyasi politikalar sonucunda da, günümüzde Özbekistan diğer Cumhuriyetlere nazaran zenginleşen, güçlenen ve birçok batılı yatırımcıyı kendisine çeken bir ülke haline gelmiştir.

Kerimov, sürekli olarak, Rusya Federasyonu'nun kontrolüne girmeyecek tarzda hareket etmiştir. Bu kapsamda, 1999 yılında, 1992'de imzalanan ortak güvenlik anlaşmasından çekilmiş, fakat Şangay İşbirliği Örgütündeki konumunu da muhafaza etmiştir. 11 Eylül sonrası ise ABD'ye kapılarını açan ilk ülke olmuştur. ABD, Özbekistan'ın bu hareketini, ekonomik yardımlar ve "stratejik ortaklık" ile ödüllendirmiştir. 11 Eylül ile başlayan Özbekistan – ABD işbirliği, Afganistan Harekatının gündemden düşmesi ile günümüzde zayıflama trendine girmiş gibi görünmektedir. Kerimov, 2004 yılı içerisinde, ülkesinde faaliyette bulunan ve "*insan hakları ihlali yapan Kerimov rejimini yıkmak*" şeklinde hedef belirleyen SOROS

Vakfının, açık toplum örgütlerinin faaliyetlerini durdurmuştur. Ardından, ABD tarafından Özbekistan'a yapılan ekonomik yardımların ertelendiği açıklaması gelmiştir. ABD'nin bu tavrı üzerine Özbekistan, Rusya Federasyonu ile işbirliğini tekrar geliştirmeye başlamış ve Mayıs 2005'te üyesi olduğu, ABD tarafından desteklenen GUUAM'dan ayrıldığını açıklamıştır.

ABD, "Kadife Devrimler" serisi ile son olarak Kırgızistan'da, Rusya Federasyonu politikasına bağlı Akaev rejimini çok kolay bir şekilde devirmiştir. Meydana gelen bu rejim değişikliğinden kısa bir süre sonra da Özbekistan'ın Fergana Vadisindeki Andican şehrinde bir ayaklanma baş göstermiştir. Fakat Kerimov rejiminin ve Özbekistan ordusunun gücü, bu ayaklanmanın fazla büyümeden bastırılmasına yetmiştir. Olayların devam ettiği süre içerisinde de, Rusya Federasyonu'ndan ve ABD den, Andican' da 500 civarında ölen insan olmasına rağmen hiçbir tepki gelmemiştir. Bu tepkisizliğin en büyük nedeni de Özbekistan'ın, yıllardır terör örgütleriyle ve Kerimov rejimini yıkararak yerine Taliban benzeri bir İslami yönetim kurmak isteyen radikal unsurlarla mücadele etmesi ve Türkistan'da güçlendirilmek istenen laik yönetim sistemlerin kalesi niteliğine sahip olmasıdır.

2005 Mayıs ayı içerisinde meydana gelen olayların merkezi, birbirine çok yakın olan "Oş", "Celalabat" ve "Andican" üçgenidir. Her üç şehir de Fergana Vadisinde bulunmaktadır. Fergana, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan rejimlerinin bekası için gerçek bir tehdit niteliğindedir. Önümüzdeki dönemlerde, 2005 yılı ortalarında meydana gelen olayların benzerlerinin veya daha büyüklerinin yaşanmaması için bu bölgenin temizlenmesi ve tamamen kontrol altına alınması çok gereklidir. Fergana Vadisinin büyüklüğü göz önüne alındığında, burada yapılacak operasyonlar için büyük çaplı birliklere ihtiyaç vardır. Buda ancak ABD, Rusya Federasyonu ve Özbekistan'ın gücü ile olacaktır.

Özbekistan, Türkistan bölgesinin günümüzde, ekonomik ve askeri açıdan kendi kendisine yeterli hale gelmiş tek ülkesidir. Japonya'nın, Özbekistan ve Afganistan üzerinden, Pakistan limanlarına bağlanacak bir demiryolu hattı yatırımı ile ekonomik işbirliği isteği ve buna karşın, geçtiğimiz günlerde, Pakistan lideri Pervez Müşerref'in, Özbekistan'ı ziyaret etmesi ve söz konusu hat üzerinde durması, Özbekistan'ın tek eksiği gibi görünen denize çıkış imkanının yaratılması bakımından çok önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Büyük bir olasılıkla ve Afganistan'daki siyasi istikrarın sağlanmasına bağlı olarak bu hattında gerçekleşmesi durumunda, yakın bir gelecekte, Özbekistan, yer altı ve yer üstü zenginlikleri ve homojen nüfusu ile Türkistan bölgesinin lider ülkesi haline geleceği

kaçınılmazdır.

Ayrıca, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan, Türkistan coğrafyasında, nüfus, etnik yapı ve doğal kaynakların paylaşımı bakımından ortak kadere sahip üç ülkesidir. Her üç Cumhuriyetin de aslında Türk kökenli ve aynı merkezin insanları olduğu, etnik yapının ve sınırların, Rusya'nın milliyetler politikası ile yapay olarak ortaya çıkarıldığı göz önüne alındığında ve özellikle Kırgızistan ve Tacikistan'ın büyük oranlarda Özbek azınlığı topraklarında barındırdığı düşünüldüğünde, üç cumhuriyetin, Özbekistan liderliğinde birleşmesi veya federatif bir yapı oluşturması, üç devletin de ayrı ayrı uğraştığı sorunlardan kurtulmasına ve daha büyük bir refaha kavuşmalarını sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Ahat, ANDİCAN, "Sovyet Sonrası coğrafyada Kadife Devrimler", Cumhuriyet Strateji, 11 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 10.

Ahat, ANDİCAN, *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2003

Ahmed, RAŞİD, *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Everest Yayınları, Kasım 2001, s. 243. , (b)

Ahmet, BURAN, "Türk Asrı İçin Önce "Türkçe Asrı" Gerekir" , *Yeni Türkiye Dergisi*, Mayıs – Haziran 1997, Yıl. 3, Sayı. 15, s. 212.

Ahmet, SOMUNCUOĞLU, *Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri, Geçiş ve Büyüme Stratejileri*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 218.

Akdes, Nimet, KURAT, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'e Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1993.

ALBİON, Allison., "Uzbek President Hammer Ministre Over Unpaid Wagas" ,www.rferl.org.rfe /rl.Analytical Report. 5 Septembre 2003, number.30., (10 Şubat 2005).

Ali, Faik, DEMİR, "Orta Asya Cumhuriyetlerinde İslam ve Etnisite", (der., Ertan EFEGİL, Pınar AKÇALI), *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları:Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 119.

ALİSİON, A., "What is Progress ? Measuring Uzbekistan Against EBCD", Benchmerks, www.rferl.org.rfe/rl., Analitical Report.,10 February 2004, Volume . 4, (10 Şubat 2005).

Allison, ALBİON, "Tashkent's New Balancing Act After The SCO Summit" ,www.rferl.org.rfe /rl. Analytical Report. 14 Septembre 2003, volume. 3, number. 31., (10 Şubat 2005).

Anar, SOMUNCUOĞLU, "Özbekistan'ın Gelişme Stratejisi", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar

2001, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 21.

Avrasya Bülteni, Mart 2004, Sayı. 20, s. 10.

Avrasya Etüdüleri, Yaz 2001, Sayı, 20, s. 18.

Aydın, ÇUBUKÇU, “ABD’nin Savunma Konsepti Değişimi” <http://www.evrenselbasim.com/ad/yazi.asp?İd=1121>, (7 Mart 2005)

Aynur, MERYEMOVA, “Soros ve Kazakistan: Sıradaki Kim?”, 28 Mart 2005, *Cumhuriyet Strateji, Cumhuriyet Gazetesi*, s. 10.

B. Zakir AVŞAR, Furrüh, SOLAK, *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yayınları, İstanbul, Şubat 1998, İkinci Baskı.

B. Zakir, AVŞAR, “21’nci Yüzyılda Türk Dünyası”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Mayıs-Haziran 1997, Yıl.3, Sayı.15, s. 122.

CHETERİAN, Vicken, “L’etoile Montante Ouzbeke”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.fr/Novembre 2001.>, (10 Şubat 2005).

Daniel, KİMMAGE, “Terror İn Uzbekistan, Primary Conclusion”, *Central Asia Report*, 7 April 2004, [http:// www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 15, 14 April, 2004, s.1.](http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical Report, Volume. 4, Number. 15, 14 April, 2004, s.1.) (4 Kasım 2004).

Deventra, KAUSHİK, “Orta Asya Cumhuriyetleri: 10 Yıllık Bağımsızlık Dönemi Bilançosu”, <http://www.evrensel.net/03/07/03/dünya.html>., (7 Mart 2005)

ERHAN, Çağrı, *a.g.m.*, s. 11. <http://www.stradigma.com/türkçe/Kasım2003/vizyon.html>.,(4 Aralık 2004)

Ertan, EFEGİL, Yılmaz, ÇOLAK, “Geçiş Sürecinde, Orta Asya”, (der, Ertan, EFEGİL, Pınar, AKÇALI), *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, s. 207.

Faruk, UYSAL, “Özbekistan”, *Avrasya Bülteni*, Eylül 2004, Sayı. 26, s. 8.

Fatma, AÇIK, “Özbekistan’da 1990-2000 Yılları Arasında Özbek Türkçesi’nin Durumu”, *Avrasya Etüdüleri*, Yaz-Sonbahar 2002, Sayı. 23, s. 127.

Fırat, PURTAŞ, “Şangay Beşlisi’nden Şangay İşbirliği Örgütü’ne, Orta Asya’da Rus – Çin Stratejik Ortaklığı”, *2023 Dergisi*, Ocak 2004, s. 20.

Fırat, PURTAŞ, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

Gökçen, EKİCİ, “Orta Asya Seçim Maratonunda Önemli Bir Durak: Özbekistan Seçimleri”, *Stratejik Analiz*, Kasım 2004, Cilt. 5, Sayı. 55, s. 77.

Gökçen, EKİCİ, “Özbekistan-ABD ilişkilerinde Soros Faktörü”, *Stratejik Analiz*, Ekim 2004, Cilt. 5, Sayı. 54, s. 79.

Gökhan, BACIK, “Türk Cumhuriyetleri’nin Kimlik Sorunu”, (der, Mim, Kemal, ÖKE),

Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart 1999, s. 105.

Gürol, KIRAÇ, “Akaev’i Devirenler İttifak Arayışında”, *Cumhuriyet Strateji*, 11 Nisan 2005, Cumhuriyet Gazetesi, s. 8.

Gürol, KIRAÇ, “Rusya- ABD Rekabetinin Kırgızistan’a yansıması”, *Cumhuriyet Strateji*, 28 Mart 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

Gürol, KIRAÇ, “Şangay İşbirliği Örgütü”, 21 Mart 2005, *Cumhuriyet Strateji*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 12.

Halim NEZİHOĞLU, “Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, (der. Mim, Kemal, ÖKE), *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart 1999, s. 47.

İşıl, ÖZEROL, “Özbekistan Ülke Bilgileri”, Haziran 2004, <http://www.tika.gov.tr/ülkeler>, (10 Şubat 2005).

İgnacio, Ramonet, “Labyrent The Caucasien”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.com.fr/octobre> 2004, (24 Şubat 2005).

İgor, P., LİPOVSKY, “Yeni Bir Siyasal Kimlik Arayışında Orta Asya”, *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, Sayı. 4, s. 114.

İrfan, ÜLKÜ, *Moskova ile İslam Arasında Orta Asya*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, Aralık 2002.

Jamie, DORAN, “Les Dynamique Du Desordre Mondial Ces Charnier Afghans Si Distrects”, *Le Monde Diplomatique*, <http://www.lemondediplomatique.com.fr/> Septembre 2002, s. 16., (10 Şubat 2004).

Jean, Paul, ROUX, *Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, Şubat 2001, s. 304.

“Kazakistan Dosyası”, *Avrasya Bülteni*, Aralık 2004, Sayı.29, s. 10.

KİMMAGE, Daniel, “Terror İn Uzbekistan, The Aftermath”, *Central Asia Report*, 7 April 2004, <http://www.Rferl.Org.Rfe/RI.Analytical> Report, Volume. 4, Number. 14, 14 April, 2004, s.1., (a), (4 Kasım 2004)

KLARE, T., Michael, “Les Vrai Dessesins de M. George Bush”, www.lemondediplomatique.fr/ novembre 2002., s. 3, (10 Şubat 2005).

Kutay KARACA, “Çin Halk Cumhuriyetinin Yeni Güvenlik Kavramı, Şangay İş Birliği Örgütü ve Türkiye’nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2004, s. 204.

Mehmet, AÇA, “Etnik Kimlik İcadının Tarihi ve Küreselci Yeni Stratejilere Galievci Bir Yaklaşım”, (der. Mehmet, AÇA, Hüseyin, DURGUT), *Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Şubat 2004, s. 141.

Mehmet, AÇA, “Orta Asya’dan Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve Ardıllarının Rolü”, (der., Ertan EFEGİL, Pınar, AKÇALI), *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 38.

Mehmet, Erkan, KILLIOĞLU, “Özbekistan’ın Siyasi ve İktisadi yapısı”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yedi Tepe Üniversitesi, İstanbul 1999, s. 23.

Mehmet, Sami, DENKER, *2000’li Yıllarda Asya Pasifik Bölgesinin Güvenliği*, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s. 39.

Mehmet, Seyfettin, EROL, “Avrasya jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül”, (der, Ertan, EFEGİL, Elif, Hatun, Kılıçbeyli, Pınar, AKÇALI), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, Gündoğan Yayınları, Şubat 2004, İstanbul, s. 218.

Mehmet, Seyfettin, EROL, Fazıl, Ahmet, BURGET, “Afganistan Özbekleri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 114.

Mehmet, Seyfettin, EROL, Fazıl, Ahmet, BURGET, “Afganistan Özbekleri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 114.

Meryem, HAKİM, “Tanrı Dağlarına Kim Tırmanıyor”, *Cumhuriyet Strateji*, 4 Nisan 2005, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 7.

Metin, SEVİN, “Orta Asya Usulü Seçim”, 4 Şubat 2005, www.uzbekistanerkorg/modules.php?Name=News&file=article&sid=999, (27 Şubat 2005).

Nermin, GÜLER, “11 Eylül Sonrası ABD ve Rusya Arasında Özbekistan”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 2001, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 189.

Nilüfer, AVCI, “Özbekistan’ın Dünü ve Bugününde Siyasi ve Ekonomik Oluşumlar”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Temmuz-Ağustos 1997, Yıl. 3, Sayı. 16, s. 1306.

OGAN, Sinan, “Özbekistan’da “Yeşil” Devrim Sancıları”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=364>, 15 Mayıs 2005, (17 Mayıs 2005).

Oktay, F, TANRISEVER, “Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü”, (der, Ertan, EFEGİL, E. Hatun, KILIÇBEYLİ, Pınar, AKÇALI), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, s. 340.

Oliver, ROY, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, Mart 2000, İstanbul.

ÖMER, AVRASİ, Berk, ÖZSALGIR, “Orta Asya’nın 1991’den İtibaren Geçirdiği Siyasi Değişim”, (der, Gamze, GÜNGÖRMÜŞ KONA), *Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Yayınları, Ekim 2003, İstanbul, s. 22.

“Özbekistan Parlamento Seçimleri”, <http://www.avsam.org/tr/gunlukbulten.asp?ID=337>, (27 Aralık 2004).

Pınar, AKÇALI, “Orta Asya’da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler ve Bu

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2006 16 (2)

Hareketlerin Bölge Politikalarına Etkileri”, (der, Ertan, EFEGİL, Pınar, AKÇALI), *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam ve Etnisite*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, Kasım 2003, s. 148.

Rasim, BAYRAKTAR, “Bilinmeyen Yönleriyle 1989 Fergana Faciasının İçyüzü”, *2023 Dergisi*, Kasım 2003, Sayı. 31, s. 57.

RAŞİD, Ahmed, RAŞİD, *Orta Asya'nın Dirilişi, İslam mı, Milliyetçilik mi*, Cep Yayınları, İstanbul, Eylül 1996.

S., Frederic, STARR, “Avrasya'da İstikrarın Sağlanması”, *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, s. 136.

Selda, ÖZDENOĞLU, “Kırgızistan Ülke Bilgileri”, <http://www.tika.gov.tr/ülke-profil.asp>, (10 Şubat 2005).

Sinan, OGAN, “Özbekistan'da Yeşil Devrim”, [hptt://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat1=3&Yazi.364](http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat1=3&Yazi.364). (17 Mayıs 2005).

Suale, BAYCAUN, “Orta Asya ve Özbekistan'da İslam ve Köktendincilik”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 2001, Cilt. 7, Sayı. 3, s. 100.

Suale, BAYCAUN, “Orta Asya'da Bitmeyen Sınır Sorunları: Kırgızistan-Özbekistan Gerginliği”, *Stratejik Analiz*, Kasım 2003, Cilt. 4, Sayı. 43, s. 66.

Svante, E, CORNEL, “Kafkaslar ve Orta Asya'da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”, <http://www.kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar-ve-orta-asyada-ortakliklar.htm>, (7 Mart 2005).

Tayyar, ARI, “Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı, Ekonomi ve Dış Politika”, *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, Sayı. 4, s. 37.

“Türkmenistan Ülke Profili”, www.tika.gov.tr/ülke-profil.asp, (10 Şubat 2005).

Ümit, ÖZDAĞ, “SSCB'den Rusya Federasyonu'na: 1985-1993”, *Avrasya Dosyası*, Kış 1996, Cilt. 3, Sayı. 4, s. 182.

Vicken, CHETERIAN, “L'etoile Montante Ouzbeke”, *Le Monde Diplomatique*, [http://www.mondediplomatique.fr/Novembre 2001](http://www.mondediplomatique.fr/Novembre-2001) (10 Mayıs 2004).

Vincent, CHETERIAN, La vallée de Ferghana, Coeur Divise'de L'Asie Central, *Le Monde Diplomatique*, [http://www.mondediplomatique.fr/Mai 1999](http://www.mondediplomatique.fr/Mai-1999)., (10 Şubat 2005).

www.geocities.com/turkdunyasi/ozbekistan.htm. (20 Şubat 2005).

<http://www.uzbekistanerk.org/modules.php?name=News&file=article&sid=695>, (21 Temmuz 2004).

<http://oztuerkler.com/data/0006/0006-06-03/html>, (10 Şubat 2005).

<http://www.geocities.com/allnetweb/tacikistan.htm#02>(10 Şubat 2004).

<http://www.geocities.com/allnetweb/tacikistan.htm>, (10 Şubat 2005).

<http://www.yesevi.org/tdbm/karakalpak.html>, (10 Şubat 2005).